

ДНЕВНИКЪТ

(стенографски)

на

XVII-то обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

XVII заседание, понеделникъ, 28 априлий 1914 г.

(Открито отъ председателя г. д-ръ Д. К. Вачовъ, въ 3 ч. 30 м. слѣдъ пладне)

Председателъ: (Звъни) Г. секретарьтъ ще прочете имената на ония г. г. народни прѣдставители, които не сж се разписали въ списъка, за да видимъ колко отсъствуватъ.

Секретарь д-ръ В. Михалчевъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Иванъ Багаровъ, Иванъ Гешовъ, Александъръ Димитровъ, Константинъ Досевъ, Младенъ Златковъ, Янко Кучаровъ, Петъръ Лисевъ, Личо Личовъ, Коста Лулчевъ, Александъръ Механджийски, Константинъ Панайодовъ, Кръстю Пастуховъ, д-ръ Еню Разпоповъ, д-ръ Фоти Симеоновъ, Александъръ Стамболийски, Илия Стоевъ, д-ръ Никола Стойчевъ, Хашимъ бей, Александъръ Христовъ, Крумъ Чапрашиковъ и Панайотъ Чорбаджиевъ)

Председателъ: (Звъни) Отъ 243 народни прѣдставители отсъствуватъ 21; налице сж 222 души. Значи, има достатъчно число народни прѣдставители, за да се пристъпи къмъ въпроситѣ, поставени на дневенъ редъ.

На първо мѣсто ще съобщи на г. г. народнитѣ прѣдставители, че нѣкои отъ нашитѣ другари, народни прѣдставители, сж поискали отпускъ и имъ е разрѣшенъ.

Тѣй, бургазскитъ народенъ прѣдставитель г. Димитъръ Джанкардашлийски е искалъ отпускъ за единъ день. Даденъ му е.

Народниятъ прѣдставитель Михаилъ Патевъ е искалъ 10-дневенъ отпускъ, обаче, прѣдседателството му е разрѣшило само 4 дена.

Народниятъ прѣдставитель г. Александъръ Механджийски е искалъ 5-дневенъ отпускъ. Прѣдседателството му дава само 3 дена.

Народниятъ прѣдставитель г. Сотиръ Календеровъ е искалъ 2-дневенъ отпускъ. Даденъ му е.

Народниятъ прѣдставитель г. Христо Марковски е искалъ сжщо 2 дена отпускъ. И нему е даденъ.

Народниятъ прѣдставитель г. д-ръ Владимиръ Черневъ е искалъ 3-дневенъ отпускъ. И нему е даденъ.

Народниятъ прѣдставитель г. д-ръ Д. Димитровъ е искалъ 2-дневенъ отпускъ, за 25 и 26 того. И нему е даденъ.

Народниятъ прѣдставитель г. Александъръ Стамболийски е искалъ 3-дневенъ отпускъ. И нему е разрѣшенъ.

Народниятъ прѣдставитель г. Младенъ Златковъ е искалъ отпускъ само за днесъ. Разрѣшенъ му е.

Пристъпиме къмъ питанята.

Г. министърътъ на търговията, промишлеността и труда иска да отговори на слѣднитѣ питання: първо, на питането на г. Илия Януловъ, постъпило на 2 априлий.

Искате ли да развиете питането си, г. Януловъ?

И. Януловъ: Да, накратко.

Председателъ: Заповѣдайте.

И. Януловъ: Г. г. народни прѣдставители! Споредъ статистиката отъ 1905 г., въ България има 275 хиляди души наемни работници; заедно съ тѣхнитѣ сѣмейства, тѣ достигатъ до 600—700 хиляди наемни работници. Въпросътъ, съ който искамъ да сондирамъ г. министра на търговията, промишлеността и труда, е за социалната загриженостъ на държавата, относително живота на тѣзи работници. Въпросътъ е за социално законодателство въ България. И щастливъ съмъ, че този ми въпросъ съвпада съ едно широко изложение на работницитѣ, вржчено на г. г. министритѣ на 1 май, социалистическия, въ което изложение работницитѣ сж се постарали да докажатъ своитѣ ревандации, да ги обосноватъ надълго и нашироко. Вие знаете, г. г. народни прѣдставители, че въ началото само социалиститѣ говорѣха за работнически искания, но сега, започнете съ радикалитѣ и свършете съ стамболиститѣ, започнете съ демократитѣ и свършете съ народняцитѣ, вие ще намѣрите въ програмитѣ на всички партии едно широко изложение на исканията въ полза на работническия трудъ. Въ декларациитѣ на всички министри-прѣдседатели вие ще намѣрите едно изложение пакъ на тѣзи искания. Ние не можемъ да забравимъ декларацията на шефа на демократитѣ, който заяви, че той ще отдаде особено внимание на социалнитѣ грижи на държавата за подрастващото работничество; ние не можемъ да забравимъ декларацията на г. министъръ Радославова, който заяви, че той ще

отдаде голѣмо внимание на социалното законодателство и даже изброяваше известни законопроекти, съ които ще сезира Народното събрание; ние не можем да забравим и декларацията на държавния глава въ 1907 г., когато той, въ тронната си рѣчь заяви: „Отъ днесъ настава ерата на социалното законодателство въ България“. Но всички тѣзи декларации не бѣха послѣдвани съ дѣла, защото у насъ егизмътъ и рутината въ политиката затулятъ всѣка една социална загриженостъ и напредѣкъ. И азъ казвамъ: въ името не само на тѣзи непосредствени интереси на работниците, по въ името на социалната хигиена, ние трѣбва да се загрижимъ по този въпросъ. Г. министрътъ на вътрѣшнитѣ работи знае много добръ, пъкъ и ние всички знаемъ, г. г. народни прѣдставители, че въ годината умиратъ 12 хиляди души отъ туберкулоза, а има заболѣли 82 хиляди души — споредъ официалната статистика на болеститѣ въ България. Ние всички сме ужасени отъ жертвитѣ на войната — 60 хиляди души убити. И дѣйствително, това е чудовищно. За петъ години, обаче, жертвитѣ на туберкулозата сж равни на жертвитѣ на катастрофалната война. Освѣтъ това, 82 хиляди души заболѣли отъ туберкулоза сж неспособни за работа. А статистиката ни казва, че 80% отъ тѣхъ сж извъ сръдката на наемното работничество, въ частното и държавното производство. Не само хигиената зове нашето внимание къмъ социално законодателство. Гrijжата за една добра войска, за една истинска добра народна отбрана ни зове сжщо пакъ къмъ една социална загриженостъ. Азъ не мога да забравя, че пай-напредъ въ Германия въпросътъ за социално законодателство се пондигна въ 1828 г. отъ генератъ-лейтенантъ фонъ Горнъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: Това интерпелация ли е?

И. Януловъ: Нека г. Вазовъ не се вълнува. Азъ ще говоря 15 минути, и знамъ, да-ли развивамъ питане или интерпелация. Но нека г. Вазовъ знае, че неговитѣ декларации, декларациитѣ на народната партия за социално законодателство сж били едни фалшиви декларации, неизпълнени никога досега, и че тази партия нищо не е направила за защита на работниците. И ако това възбужда смѣхъ въ лицето на единъ Вазовъ, това показва, че той се намира и сега въ този декаденте, въ който се намираше въ V-то велико Народно събрание, когато по военнитѣ сѣдилица защитавахе една теза и слѣдъ 10 минути дезертира отъ нея. Нека г. Вазовъ бжде внимателенъ, когато закача хората задъ гърба имъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: (Възражава нѣщо)

И. Януловъ: Г. министре! Моето питане е за онѣзи законодателни мѣрки, които вие смѣтате да внесете въ Народното събрание въ полза на работническата класа. Азъ Ви питамъ: защо вие не приложихте досега закона за инспектората на труда? Другитѣ закони, що се касаятъ до фиска, до военната служба, се прилагатъ много редовно въ нашата страна. Споредъ закона за инспектората на труда, трѣбва да бждатъ назначени 12 и респективно сега 14 инспектори на труда; досега сж назначавани по 3—5, напоследѣкъ бѣха осемъ; съгласно прѣдложението на Министерството на труда, бѣха 12, чета сега въ бюджетопроекта, че Министерството на финанситѣ ги намалява на седемъ.

Защо не се прилага, отъ друга страна, законътъ за женския и дѣтския трудъ, въ който законъ има редица добри мѣрки въ полза на подрастващото работничество? Ние желаемъ, безъ съмнѣние, едно разширение на този законъ, но той, гласуванъ още на 25 мартъ 1905 г. въ врѣме на стамболовиститѣ, и досега не е напълно приложенъ. Инспекторитѣ на

труда въ „Икономическото списание“ надълго и нашироко разправятъ, **защо той не се прилага и обвиватъ** министерството; министерството обвинява тѣхъ, а въ сжщностъ би трѣбвало да се обвини онуй отдѣление на труда, което се създаде съгласно съ вмѣкването грижата за труда като основенъ принципъ въ конституцията, при създаване Министерството на търговията, промишлеността и труда. Този именно принципъ създаде отдѣлението на труда. И азъ питамъ г. министра на търговията, промишлеността и труда: какъвъ животъ има въ това отдѣление на труда, какво то върши? Неговиятъ главенъ началникъ се занимава съ свършено други работи, назначава се постоянно въ комисии, инспекторитѣ на труда сжщо така нищо не вършатъ. Въ Франция ежегодно се завеждатъ 120 хиляди процеси за нарушение на закона за женския и дѣтския трудъ. Ако е законъ, трѣбва да бжде законъ. Въ България досега не е заведенъ отъ страна на министерството нито единъ процесъ за неприлагане закона за женския и дѣтския трудъ.

С. Нѣмски: Не е вѣрно.

И. Януловъ: То оставя тѣзи процеси да се завеждатъ отъ комитета на труда — това е вѣрно, и прави честъ на прѣдставителитѣ на комитета на труда. Досега само тѣ сж завеждали тѣзи процеси — макаръ че глобата е свършено малка и неесфикасна; наистина глоба отъ единъ до 25 л. никакъвъ резултатъ не се добива.

Отъ друга страна, азъ питамъ г. министра на търговията, защо законопроектътъ за парнитѣ котли, който именно се яви на сцената слѣдъ едно нещастие въ Радомиръ въ врѣме на демократитѣ, вслѣдствие негrijжливото отнасяне къмъ този институтъ, не се внесе още. Не минава година, не минава мѣсець отдѣлението на труда при министерството да не оповѣстива въ пресата, че законопроектътъ за парнитѣ котли е готовъ. Той е единъ законопроектъ много лесенъ, единъ законопроектъ, срѣщу който нито единъ народенъ прѣдставителъ нѣма да се изкаже противъ; той е една необходимостъ на техниката. Не се внася. Това е една твърдъ голѣма небрѣжностъ.

Отъ трета страна — нѣмамъ възможностъ въ тѣзи 15 минути да ви посоча на подробно — не сжществува друга страна въ свѣта, съ изключение на Турция и България, въ която да не се признава професионалниятъ рискъ, сир., да се смѣта, че прѣдприятието е длѣжно да обезщети работника въ случай на злополука. Въ Сърбия такъвъ законъ — „законъ раднева“ — сжществува отъ 10 години; тамъ сжществуватъ и застраховки. И ние, които имаме амбицията да не се мѣримъ съ голѣмитѣ държави, ами да се мѣримъ съ държавитѣ на Балканския-полуостровъ, казвамъ, наредъ съ добрия законъ за народното просвѣщение бихме желали да имаме редъ закони за социална грижа къмъ работниците. Ето защо, законопроектътъ за професионалния рискъ, оповѣстиванъ нѣколко пѣти въ свръзка съ една държавна застраховка на работниците въ случай на болестъ, слабостъ, инвалидностъ, е своеврѣменно да се внесе. Въ врѣме, сжщо пакъ вапе, на стамболиститѣ, се гласува на двѣ четения единъ законопроектъ за застраховки на работниците въ случай на болестъ и инвалидностъ; на трето четене не се гласува, защото, когато бѣше поставенъ на дневенъ редъ, правителството се оттегли. Ето единъ законопроектъ, прѣзъ който минаха и стѣпкаха и демократи, и народняци и нкой не се сѣти да го извади тутъ и постави на дневенъ редъ. Демократитѣ заявиха, че въ България работници нѣма, въпрѣки декларацията на г. Малинова, за особената грижа къмъ работниците. Когато дойде г. Ляпчевъ, ние

лично начело на една депутация, която отиде при него, му прѣдставихме, както и сега има на разположение г. министърътъ, маса случаи на злоупотреку въ България — около 2.000; г. Ляпчевъ ни отговаряше: „Нѣма пари“. Е добръ, нѣма пари, но ние виждаме, че пари се намиратъ за всички други цѣли. И за тази цѣль трѣбва да се намѣрятъ и могатъ да се намѣрятъ пари. Въ Сърбия се даватъ по 200.000 динара на година, а тази година въ бюджетопроекта сж прѣдвидени по 250.000 динара за всѣки фондъ отдѣлно — за застраховка въ случай на старостъ, за застраховка въ случай инвалидность, за застраховка въ случай на болестъ и злоупотрека. Питамъ, нема финанситъ на Сърбия сж подобри отъ нашитъ, нема нашата амбиция — дѣлата на парламента да бждатъ проникнати отъ социаленъ духъ — трѣбва да бжде по-долу отъ ония на сърбитъ?

Най-послѣ, питамъ, защо въ България не се държи статистика за злоупотукитъ. Статистика за болеститъ по добитъка имаме, а статистика за злоупотреку на работницитъ нѣмаме! Г. министърътъ на търговията е новъ сега, но той е научилъ отъ своето министерство, че маса пѣти му сж обръщали внимание и върховниятъ статистически съвѣтъ сжщо рѣши прѣди двѣ години, министерството да уреди една редовна статистика на злоупотукитъ. Не се направи това нѣщо.

Въ заключение, азъ моля г. министра да ми отговори на тѣзи въпроси, а сжщо и на въпроса, до колкото го засѣга, защо онѣзи 400.000 л., събрани отъ работницитъ стотинка по стотинка отъ надницитъ имъ, внесени отъ прѣдприемачитъ въ единъ фондъ, който трѣбваше, споредъ чл. чл. 48 и 49 отъ закона за насърчение на мѣстната индустрия, да бжде образуванъ за застраховка на работницитъ, съгласно съ закона, който въ послѣдствие ще се изработи — така е казано — а който досега не е изработенъ, защо тѣзи 400.000 л., казвамъ, министъръ Франгя повърна на прѣдприемачитъ, въпрѣки нашитъ протести и въпрѣки постановлението на закона, и унищожилъ този фондъ. Азъ знаа, че другитъ фондове сж на разположение на министерството и бихме желали една унификация на тѣзи фондове. Азъ не знаа, дали г. министърътъ е наклоненъ да направи законъ за това, но въ бюджета не виждамъ тази унификация, не виждамъ и бюро за управлението на тѣзи фондове.

Азъ прѣдупрѣждавамъ г. министра, че никога нѣма да бждемъ доволни отъ обѣщания такива, каквито даваха въ миналото министритъ отъ демократическия, народняшкия и другитъ режими. Нека покажемъ, че въ тази областъ ние стоимъ надъ рутината и егоизма, че тукъ има другъ разумъ — разумна социална грижа за работницитъ и селянитъ, които гниеха по бойнитъ полета. Това ще бжде въ полза на индустрията, въ полза на народната отбрана, въ полза и на народното здраве.

Моля г. министра да ми отговори.

Прѣдседателъ: Има думата г. министърътъ на търговията, промишлеността и труда.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Г. г. народни прѣдставители! Българската държава не е останала далечъ въ социалното си законодателство, тѣй както, може би, се прѣдстави отъ г. Янулова прѣдъ васъ. Напротивъ, тя е направила досега довольно много въ тази областъ. Ние имаме вече нѣколко закона и вѣрвамъ, че наченатото отъ прѣди 6—7 години ще се продължи, не само за да се задоволятъ справедливитъ искания на работницитъ, но и за да се задоволи една повелителна държавна и национална нужда. Ние гледаме на социалното законодателство не само отъ гледището на прѣдставителитъ на работ-

ничеството, не само отъ гледището на социалиститъ, но гледаме на това законодателство, като на една необходимостъ за запазване отъ възбуждане нацията, гледаме отъ чисто национално, ако щете даже и националистическо гледище. Ето защо, безъ да отричамъ онова, което г. Януловъ изнесе, че съществува, азъ мисля, че той и Народното събрание ще бждатъ задоволени, ако отговора на неговитъ питання, не за да удовлетвори собствено исканията на социалиститъ, колкото да се удовлетвори една повелителна държавна и национална пужда.

Слѣдъ освобождението ни, съ измѣнение на нашето икономическо развитие, създадохъ се такива отношения между труда и капитала, между работници и господари, че държавата съчете за необходимо да се намѣси, да урегулира тѣзи отношения. И ще кажа даже, че прѣди да сж съществували социалистически партии, като прѣдставители на работничеството у насъ, прѣди да е имало изказани желаниа отъ организираното работничество, българската държава е направила нѣщо. Азъ ще спомена за публично-административния правилникъ отъ 1882 г., споредъ който се е създадала спомогателна каса за болни и ранени и при общественитъ прѣдприятия. Значи, заченки за социално законодателство, за наредби въ тази областъ — защото публично-административниятъ правилникъ не е законъ — има още отъ 1882 г. По една или друга причина, държавата не е могла да слѣдва този ходъ, а едвамъ слѣдъ 15—20 години се е загрижила да внесе по-крупни мѣроприятия въ Народното събрание и да ги прокара. Ние засега въ областта на социалното законодателство имаме петъ закона. Тѣ уреждатъ женския и дѣтския трудъ, недѣлната почивка — съ закона за празниците — инспектората по труда, слѣдъ това законътъ за злоупотреку на държавнитъ работници и законътъ за образуване на фондове въ случай на заболѣване на работници при общественитъ прѣдприятия. Тѣзи петъ закона сж, които уреждатъ материята по социалното законодателство у насъ досега.

Уважаемиятъ прѣдставителъ, г. Януловъ, ме пита, защо досега Министерството на търговията, промишлеността и труда не е прилагало закона за инспектората на труда. Да се каже, че министерството не е прилагало този законъ, е доста крайно. Законътъ се прилага, може би се прилага недостатъчно, и това, по всѣка вѣроятностъ, е искалъ да каже г. Януловъ, макаръ питането му да е по-абсолютно. За да не може да се приложи напълно законътъ за инспектората на труда, причината е, че въ бюджета не сж се прѣдвиждали всички ония инспектори, които трѣбва да бждатъ прѣдвидени, за да могатъ да прилагатъ закона за инспектората на труда въ всички окрѣжи, тѣй както се опрѣдѣля отъ самия законъ. Досега, по бюджетни причини или по други съображения, вмѣсто да имаме 12 инспектори — по единъ за всѣки окрѣжъ — плюсъ трима или четирма главни инспектори въ министерството, имали сме всичко: прѣзъ 1907 г. — 7, отъ които двама главни отъ I разредъ, двама главни отъ II разредъ и трима районни; прѣзъ 1908 г. — всичко 8 инспектори; прѣзъ 1909 г. — 5; прѣзъ 1910 г. — 8; прѣзъ 1911 г. — 13; прѣзъ 1912 г. и еднакво прѣзъ 1913 г. — 12, и сега, за 1914 г., сме прѣдвидили сжщото число инспектори, каквото е било и миналата година.

Н. Харлаковъ: По-малко.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Вѣрно. Вие може да сте чели бюджетопроекта; тамъ сж намалени, но сж намалени по други съображения, може би. Въ всѣки случай, азъ нѣмамъ нищо противъ, ако народното прѣдставителство иска да съблуди прѣд-

писанието на закона за инспектората на труда и прѣдвиди за всѣки единъ окръгъ по единъ инспекторъ, плюсъ главнитѣ инспектори въ министерството.

Н. Харлаковъ: Ако Вие не го искате, Народното събрание нѣма да Ви го даде.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Азъ съмъ искалъ това и стига само Народното събрание да бѣде по-щедро да отпусне нужния кредитъ и ще имаме 14 инспектори и трима главни инспектори въ министерството. Г. финансовиятъ министъръ има думата по този въпросъ, но и народното прѣдставителство е властно да гласува необходимия кредитъ, за да могатъ да се поддържатъ всички инспектори, съгласно закона за инспектората по труда. Азъ съмъ искалъ това, внесълъ съмъ го, но ако въ бюджетопроекта не е могло да остане това число инспектори, каквото бѣхъ прѣдвидѣлъ, вината не е моя. Въ всѣки случай, Народното събрание може да гласува необходимия кредитъ за 14 инспектори.

Н. Харлаковъ: Бюджетопроектътъ се внася съ Ваше съгласие, . . .

Министъръ Ж. Бакаловъ: Да.

Н. Харлаковъ: . . . а тамъ сж намалени. Когато се касае за X дивизия, нарушавате законитѣ, а не внасяте онова, което е прѣдвидено въ законитѣ.

Прѣседателъ: (Звъни) Моля не прѣкъсвайте. Г. министърътъ отговаря на питането, какво го питате по други въпроси?

Министъръ Ж. Бакаловъ: На този въпросъ не мога да отговоря, г. Харлаковъ, азъ отговарямъ на питането. — Слѣдователно, Народното събрание нѣма, освѣнъ да гласува за 14 инспектори. Инспекторитѣ, съгласно закона за инспектората на труда, едпакво се занимаватъ съ прилагането не само на закона за женския и дѣтския трудъ, тѣ се занимаватъ съ прилагането и на други закони по индустрията, търговията, промишлеността и пр.

„Защо не се прилагалъ напълно законътъ за женския и дѣтския трудъ?“ Азъ не чухъ г. Януловъ да конкретизира, въ какво именно не се прилага този законъ. То е пакъ, че нѣмахме тѣзи 12 инспектори по труда, каквито законътъ за женския и дѣтския трудъ прѣдвижда. Това е почти въ свързка съ първия въпросъ. Законътъ не се прилага затуй, защото нѣмахме всичкитѣ инспектори. И понеже въ закона има една транзитозна мѣрка, че, докато се назначатъ инспектори, комитетитѣ на труда въ градоветѣ изпълняватъ функциитѣ на инспектори по труда, то тамъ, дѣто не могатъ да отидатъ инспекторитѣ, тѣзи комитети се грижатъ за прилагането на закона. Значи, законътъ пакъ се прилага, но недостатъчно пълно. Причина? Липса на достатъчно число инспектори. Втора причина. Законътъ за женския и дѣтския трудъ, между другото, има за задача да се грижатъ комитетитѣ на труда и инспекторитѣ, да се поддържа хигиената, здравословното състояние на работницитѣ въ фабрицитѣ и работилницитѣ. Наистина, въ това отношение не всички фабрики и работилници отговарятъ на условията на закона. Но, г-да, една отъ причинитѣ на това е и недостатъчното съзнание, както у работницитѣ, тъй и у господаритѣ по отношение на хигиената. Вие знаете — въ това отношение всички сме еднакви — твърдѣ малко се грижимъ за нашето здраве, а еднакво и за общественото здраве. Този грѣхъ можемъ да го припишемъ на всички: и на господари, и на работници, и на ония, които не сж нито господари, нито работници. Трета една причина за недостатъчното прилагане

на закона за женския и дѣтския трудъ се гнѣзди въ самитѣ отношения на работницитѣ, раздѣлени на двѣ партии, на двѣ организации. Има случаи, какѣто прѣдставителътъ на работницитѣ принадлежи къмъ едната социалистическа организация, на този прѣдставителъ работницитѣ отъ другото течение не гледатъ като на свой прѣдставител и често пакти правятъ . . .

Н. Харлаковъ: Това абсолютно никакъ не е вѣрно; това е лъжа!

Отъ дѣсницата и дѣсния центъръ: А-а-а!

Министъръ Ж. Бакаловъ: Това не е лъжа. Особено Вие, г. Харлаковъ, не можете да кажете това, защото такива свѣдѣния има въ отдѣлението за труда, което Вие доскоро завеждахте. (Смѣхъ въ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Нѣкой отъ крайната лѣвица: Затова. толкова повече може да Ви каже, че нищо подобно нѣма.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Азъ не мога да допусна, че не сж вѣрни свѣдѣнията. Има такива случаи на правяне спѣнки.

Н. Харлаковъ: Единъ пътъ избранъ единъ работнически прѣдставителъ, работническото гледа на него като на свой прѣдставител. Въ архивата на министерството нѣма да намѣрите ни единъ фактъ, който да потвърди Вашето твърдѣние.

Прѣседателъ: (Звъни) Г. Харлаковъ! Вие всѣки пътъ прѣкъсвате!

Н. Харлаковъ: То е за възстановяване истината.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Тѣзи свѣдѣния може да не ги знаете, но такива свѣдѣния ми сж дадени. — Има една борба между работницитѣ отъ едното и отъ другото течение. Тази борба прѣчи често пакти на дѣятелността на комитета на труда или на работническия прѣдставителъ, когато този работнически прѣдставителъ не е прѣдставителъ на организацията, къмъ която сж работницитѣ. Така щото, една отъ причинитѣ — като трета причина, може и да не е главната — е и тази. Законътъ за женския и дѣтския трудъ се прилага, и ако не се прилага напълно, три сж главнитѣ причини, и азъ ги изброихъ: първо, липса на достатъчно инспектори, второ, отсъствие на достатъчно съзнание и у господари, и у работници по отношение хигиената въ работилницитѣ и фабрицитѣ, и трето, една борба, която съществува между самитѣ работници.

Н. Харлаковъ: Срамота е, г. министре, да се позовавате на такава причина, която не съществува, и да твърдите отъ официално мѣсто явно невѣрни работи.

Прѣседателъ: (Звъни) Прави напомняне на г. Харлакова да не прѣкъсва, а послѣ ще искамъ отъ Народното събрание да му се наложи по-големъ наказание, за дѣто прѣкъсва. Нѣмате право да прѣкъсвате г. министра. За Васъ може да не е истина, но за него е истина.

Министъръ Ж. Бакаловъ: По-нататъкъ г. Януловъ ме пита: (Чете) „Защо специалното отдѣление за труда, създадено по силата на чл. 161 отъ конституцията, както се измѣни въ послѣдното велико Народно събрание, бездѣйствиува свършено и досега не е опрѣдѣлило още своето назначение?“ Г-да! Специално отдѣление за труда е създадено слѣдъ измѣ-

нението на конституцията — едва прѣз мѣсець мартъ 1912 г. Първиятъ неговъ титуляръ бѣше г. Харлаковъ. То е работило около 5—6 мѣсеца, защото на 17 септемврий, вслѣдствие мобилизацията, почти всички чиновници отъ това отдѣление, както впрочемъ чиновниците и отъ другитѣ отдѣления и вѣдомства, бидоха повикани подъ знамената; прѣзъ цѣлата война не само това отдѣление, но никое отдѣление не е могло да работи така, както е трѣбвало, не само затуй, защото чиновниците бѣха подъ знамената, но и затуй, че условията, при които държавата се намираше, не позволяваха да се работи. Обаче, както г. Харлаковъ въ краткото си стоение въ това отдѣление на министерството, тъй също и замѣстникътъ му, слѣдъ неговото излизане миналата година прѣзъ септемврий или октомврий, сж достаъчно работили въ това отдѣление.

Д-ръ К. Провадалиевъ: Лъжа ли е това, г. Харлаковъ? (Смѣхъ)

А. Коновъ: Сега казва истината.

Прѣдседателъ: (Звъни) Моля.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Не можемъ да отречемъ истината. Отдѣлението на труда е отправяло най-напрѣдъ всички текущи прѣписки и книга, които сж постѣпвали; работило е и е изработило още нѣколко законопроекта, които ще бждатъ допълнение на онова социално законодателство, за което, както казахъ, има наченки още отъ 1882 г. и което доста усилено се прокара прѣзъ XIII-то обикновено Народно събрание. Отдѣлението за труда има изработени нѣколко законопроекта: законопроектъ за професионалния рискъ — този, за който говори запитвачътъ г. Януловъ; за хигиената и безопасността на работниците въ фабрицитѣ и работилницитѣ, за парнитѣ котли и резервоари, за общъ фондъ на работниците и измѣнение на нѣкои членове отъ закона за помагане на държавнитѣ работници въ случай на инвалидностъ и заболѣване. Значи отдѣлението на труда е проявило дѣятелностъ; но ако ние не можемъ да внесемъ тия законопроекти въ Народното събрание, за да бждатъ вотирани, причината на това не е нито нѣкакво наше нежелание да ги внесемъ, нито нежелание да ги прокараме. Ако въ извънредната сесия бихме могли да разполагаме съ повече врѣме, нѣкои отъ тия законопроекти могатъ да бждатъ внесени и прокарани. Но понеже съ такова врѣме не разполагаме, тия законопроекти, достаъчно проучени, слѣдъ като бждатъ разгласени и въ печата, слѣдъ като бждатъ изпратени и на компетентни лица, наши икономисти, и на лица, които се занимаватъ съ социални въпроси, ще бждатъ внесени въ идущата редовна сесия на Народното събрание. На всѣки случай, ако малко нѣщо се е направило отъ отдѣлението, вие ще се съгласите, че причината за това е особеното положение на страната, войната, която прѣкарахме, и ако за развитието на една страна е необходимъ миръ, то за дѣятелностъ въ областта на труда още повече се изисква едно мирно състояние на страната.

Четвърти въпросъ. (Чете) „Защо законопроектътъ за парнитѣ котли, който е твърдѣ проста и твърдѣ необходима народба не е още внесенъ въ Народното събрание, макаръ че фигурира въ тържественитѣ рѣши на три смѣняващи се министерства“. Како самъ признава г. Януловъ, законопроектътъ за парнитѣ котли е готовъ. По-рано, когато се чете декларацията на правителството въ миналото Народно събрание, г. Такевъ, даже, направи едно възклицание — „Голяма работа, законопроектъ за парнитѣ котли“. Но той е единъ отъ необходимитѣ закони, защото прѣзъ него може да се осигури животътъ и

здравето на всички ония, които иматъ работа съ парнитѣ котли, които вслѣдствие на работа въ фабрики или другадѣ, сж изложени на такива опасности, каквито ние имаме вече доста зарежистрирани въ нашата индустрия.

В. Коларовъ: Оня день изгорѣ единъ огняръ на пловдивската гара.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Ето защо и този законопроектъ, който е изработенъ, но нѣма достаъчно врѣме да се внесе сега, ще бжде внесенъ въ идната сесия.

(Чете) „Защо не се внесе, най-послѣ, законопроектъ за признаване професионалния рискъ на труда и да се създаде една елементарна застраховка отъ злополука, болестъ и пр., както прѣдписва чл. 48 отъ нашия законъ за насърчение индустрията и както още въ 1907 г. нашето Народно събрание на двѣ четения подчерта тия принципи, които сж легнали въ законодателството на всички културни страни?“ Този е петиятъ въпросъ. Како казахъ, законопроектъ за признаване на професионалния рискъ съществува и той също очаква своето врѣме да бжде внесенъ въ камарата и гласуванъ. Въпросътъ за държавни работнически застраховки е на по-тщателно изучаване, и макаръ че прѣзъ 1907 г. е миналъ на двѣ четения, отдѣлението за труда въ министерството счита, че той ще трѣбва да прѣтърпи нѣкои измѣнения и само тогава да се внесе въ Народното събрание.

Г-да! Като искаме подобрението на работническото, ние еднакво трѣбва да скѣпимъ и за интереситѣ на нашата младе, зараждаща се еднакво съ работническото индустрия и, слѣдователно, не можемъ да вървимъ въ това отношение тъй смѣло — да създаваме закони, съ които ще поддържаме или ще подобримъ положението на работническото безъ огледъ на по-важнитѣ интереси на нашата индустрия и на нашето занаятчийство. Ето защо, този законопроектъ ще трѣбва да прѣтърпи такива измѣнения, щото, когато се прокара, да не се нахвърятъ чувствително интереситѣ на нашата индустрия, която еднакво се нуждае отъ протекция; а че се пуждае отъ протекция вие знаете сами, защото още прѣди 20 години е създаденъ специаленъ законъ за насърчение на мѣстната индустрия.

Шестиятъ въпросъ е: (Чете) „Знае ли г. министрътъ, че близо единъ милионъ лева, събрани по чл. 48 отъ закона за насърчение на индустрията по стотинка на надница и по закона за общественитѣ прѣдприятия се върнаха на прѣдприемачитѣ, вмѣсто да образуватъ прѣдписания отъ закона фондъ за застраховка на труда?“ Въ този въпросъ има една грѣшка. На Министерството на търговията, промишлеността и труда е прѣдоставено да се грижи само за фонда, който се образува по силата на чл. чл. 48 и 49 отъ закона за насърчение на мѣстната индустрия и такъвъ фондъ съществува. Този фондъ разполага съ около 100.000 л., обаче отъ него сж повърнати само 1.303 л., които Софийската захарна фабрика, слѣдъ като е доказала, че сж внесени неправилно, е получила обратно. Грижата за събиране и изразходване на сумитѣ за спомагателната каса на работниците въ общественитѣ прѣдприятия, принадлежи на Министерството на общественитѣ сгради и слѣдователно ние тамъ не можемъ да се мѣсимъ. Азъ не искамъ да отговарямъ на питаие, което може да бжде отнесено до моя колега, г. министрътъ на общественитѣ сгради и благоустройството, обаче ще кажа, че по този фондъ има събрани 1.365.689 л., а отъ направената справка се оказа, че сж повърнати 371.692 л. на прѣдприемачитѣ, като единъ видъ неправилно събрани. Има за повръщане още една сума отъ 118.308 лева. Но, г-да, този въпросъ за повръщане

на тая крупна сума отъ 400 и нѣколко хиляди лева е разрѣшенъ отъ Министерството на общественитѣ сгради и въ послѣдствие отъ Министерския свѣтъ на 15 декемврий 1910 г. слѣдователно, по този въпросъ бившиятъ министъръ г. Такевъ може да знае повече и може да даде обяснения, защо, по какви причини 400 и толкова хиляди лева сж повърнати на прѣдприемачитѣ.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Ами че вие нѣмате ли архива?

Министъръ Ж. Бакаловъ: Въ нашата архива по този въпросъ нѣма свѣдѣния.

Д-ръ Н. Сакаровъ: У Вашия колега нѣма ли архива?

Министъръ Ж. Бакаловъ: Не съмъ длъженъ да отговарямъ на питае, което засѣга другъ министъръ. Азъ ви давамъ само за освѣтление тия свѣдѣния, че такава сума наистина има повърната, обаче това повръщане е станало на основание рѣшенія взети още прѣди четири години отъ други министри и министерски свѣти и, слѣдователно, азъ не мога да дамъ по-други обяснения, защото въ моето министерство не се намиратъ по-нататѣкъ други свѣдѣния.

Седмиятъ въпросъ е: (Чете) „Защо единствено въ България не се държи никаква статистика на злоупотукитѣ на труда, които ежегодно надминаватъ цифрата 800 по нашитѣ анкети?“

Събиране на статистически свѣдѣния за злоупотукитѣ отъ отдѣлението на труда не е могло да стане по сжщитѣ ония причини, по които това отдѣление не е могло да се посвети изпѣло на своята работа — вслѣдствие на събитията въ страната. Г. Харлаковъ ще да знае въ това отношение доста нѣщо; но за освѣтление мога да кажа на всички, че прѣди да получа питането, отъ прѣди нѣколко мѣсеца, отдѣлението на труда е направило своитѣ нареждания до всички власти, до всички фабриканти и работилници да съобщаватъ подъ страхъ на наказание, съгласно наказателния законъ за неизпълнение правителствени наредби, всички случаи на злоупотреку; нѣщо повече, да даватъ свѣдѣния и за всички стачки и локауты. Това е наредено отъ прѣди нѣколко мѣсеца отъ отдѣлението на труда. Въ това направление ние сме отишли по-нататѣкъ. Забѣлѣзали сте, че въ бюджетопроекта за 1914 г. се създава особена служба за индустриално-търговска статистика. Тамъ ще се регистрирватъ всички злоупотреку и тамъ ще се събира материялъ отъ злоупотукитѣ, стачкитѣ и всикитѣ други търговски свѣдѣния.

По пунктъ шести пропуснахъ да кажа, че не е създаденъ въ тазигодишния бюджетопроектъ особенъ сервисъ за унифицирането на работническитѣ фондове, затуй, защото самиятъ законопроектъ не ще може да мине прѣзъ сегашната сесия. Въ съгласие съ г. министра на финанситѣ, този сервисъ остава да се прѣдвиди по бюджета за идущата година, тогава, когато вече ще имаме единъ законъ, по силата на който да създадемъ този сервисъ. Сега, наистина, бихме могли да го прѣдвидимъ въ бюджетопроекта, обаче, той щѣше да бѣде прокаранъ само по силата на бюджета, безъ законъ. Е добръ, законътъ ще се прокара прѣзъ идущата сесия по бюджета за 1915 г., дѣто ще се прѣдвиди този сервисъ.

Както виждате, г. г. народни прѣдставители, отъ отговоритѣ, които давамъ, ние не се различаваме толкова много въ възгледитѣ и исканията си. Буржоазната българска държава е направила доста за работническото, тя прави и ще прави. Въ това отношение прѣдставителитѣ на работническото ще защитаватъ интереситѣ на работническото, ние ще

защитяваме интереситѣ и на работническото, и на буржоазията; ние ще защитяваме интереситѣ на държавата и на нацията. И понеже въ това отношение има много допирни точки, има въпроси, които еднакво могатъ да бѣдатъ поддържани и отъ лѣвицата, и отъ дѣсеницата, и отъ центъра, и отъ всички, ще можемъ да се съгласимъ за правилното имъ разрѣшение.

Г. Кирковъ: Щомъ ги отлагате отъ сесия на сесия.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Отлагаме ги, защото вие виждате, че въ тази извънредна сесия не можемъ да намѣримъ достатѣчно врѣме за по-належащитѣ за разрѣшение въпроси. За тѣзи законопроекти се изисква повече врѣме, а това врѣме е необходимо и за васъ, защото азъ смѣтамъ, че вие, като прѣдставители на работническото, ще се интересувате, прѣди да сж внесени законопроектитѣ въ Народното събрание, да ги узнаете, да ги изучите, да си направите бѣлѣжкитѣ.

Н. Харлаковъ: Тѣ сж готови още отъ 1912 г.

Министъръ Ж. Бакаловъ: И еднакво всички други заинтересовани, неприянадлежащи къмъ вашитѣ организации и течения, които ще бѣдатъ засегнати отъ тѣзи закони, и тѣ, когато дойдатъ било да вотираатъ законопроекта, било да го приематъ и да му се подчинятъ, да бѣдатъ освѣдомени върху неговитѣ постановления.

Како отговарямъ съ тия свѣдѣния на почитаемия прѣдставителъ г. Януловъ, вѣрвамъ, че той ще остане доволенъ отъ моя отговоръ.

Прѣдседателъ г. Януловъ: Доволни ли сте отъ отговора на г. министра? Ако не сте доволни, имате на разположение петъ минути, ако искате да кажете, защо не сте доволни.

И. Януловъ: Съ голѣмо удоволствие изслушахъ обясненията на г. министра на търговията, промишлеността и труда. Вижда се, че той си е далъ доста трудъ, за да обърне внимание на зададенитѣ въпроси и да събере материялъ. Вземамъ актъ отъ неговата декларация, че въ слѣдующата сесия — сега не било това възможно, защото смѣтатъ тази сесия за извънредна — ще се внесе законопроектъ за хигиена на работилницитѣ; вземамъ актъ отъ неговата декларация, че сжщо тогава ще се внесе законопроектъ за застраховка на работницитѣ въ случай на болестъ, инвалидность и старостъ, и ако тогава не бѣде готовъ този законопроектъ, най-малко да се внесе законопроектътъ за признаване на професионалния рискъ; вземамъ актъ отъ неговата декларация, че тогава непрѣмѣнно ще се внесе законопроектътъ, който е изработенъ по-рано, още въ врѣмето на г. Ляпчева; вземамъ актъ отъ неговата декларация, че ще внесе законопроектъ за унификация на фондовѣтъ, а тѣй сжщо и единъ законопроектъ за статистика на работническитѣ злоупотреку, защото това не може да стане само съ прѣдвиждане въ бюджетопроекта. Но понеже неговата декларация, че непрѣмѣнно въ бюджета трѣбва да има 12, а респективно 14 сега инспектори на труда — защото безспорно е, че душата на социалното законодателство е инспекцията на труда, безъ контрола то не може да се прилага, особено то — и понеже г. министърътъ на търговията по този въпросъ е въ едно доста голѣмо несъгласие съ г. министра на финанситѣ и понеже, отъ друга страна, прѣдполагахъ, че ще има вече унификация на фондовѣтъ, затуй отпавихъ питането до г. министра на търговията, а сега излиза, че и по този голѣмъ гешефтъ, извънреденъ сж

задигането на 375 хиляди франка, за които на времето лично ходих и обърнах вниманието на г. Ляпчева и на г. Франга и тѣ ги повърнаха, безъ произнасянето на нѣкакво сѣдилище, безъ произнасянето на компетентната власт, министърътъ на вътрѣшнитѣ работи внася въпроса въ Министерския съветъ и последниятъ рѣшава тия пари да се върнатъ. — Защо? — защото прѣдприемачитѣ казватъ: „Защо е този фондъ да се подпомагатъ работниците“, и даватъ едно заявление написано така: „Ние помогнахме на нашитѣ работници; ние не знаемъ, да не сме ги подпомагали“, както г. Франга отговорише: „Остави тая работа на насъ, ние да я уредимъ“, и върнаха паритѣ и останаха още 170 хиляди лева да имъ даватъ; като вземамъ туй прѣдъ видъ; още като вземамъ прѣдъ видъ, че по този въпросъ очевидно сѣ засегнати и другитѣ партии, азъ вземамъ свободата да прѣдположа, че е възможно нашата група, като изразява своето доволство отъ желанието на г. министра да внесе тия законопроекти, като изразява и своето недоволство отъ това, че той сега пѣма да ги внесе и отъ една легална презумция, утвърдена досега отъ по-прѣдшнитѣ правителства, че подобни декларации сѣ давали всички бивши правителства, обаче, годинитѣ хвъркатъ и нищо не се прави, възможно е, казвамъ, да обърнемъ нашето внимание въ интерпелация.

Прѣдседателъ: Времето за питанятия мина.

Пристъпваме къмъ първия пунктъ отъ дневния редъ . . .

К. Бозвелиевъ: Г. прѣдседателю! Моля една дума. Вие поставяте на разглеждане днесъ едно питане отъ 2 априлий, а азъ имамъ питане отъ 29 мартъ до г. министра на вътрѣшнитѣ работи. Ще моля да ми кажете, кога ще ми се отговори. Г. министърътъ е тукъ.

Прѣдседателъ: Когато му дойде редътъ, Васъ Ви пѣмаше тукъ единъжъ, и затова го оставихме. Ще Ви се отговори.

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Вашитѣ питання сѣ много страшни, та ще бѣгаме отъ Васъ!

Прѣдседателъ: Минаваме къмъ първата точка отъ дневния редъ: разглеждане прѣдложенията по назначаване анкетна комисия по управлението на бившитѣ правителства на г. г. Гешовъ и д-ръ Даневъ. Има думата г. Александъръ Малиновъ.

А. Малиновъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ за анкета, който ни занимава отъ нѣколко дена насамъ, е въпросъ прѣдрѣшенъ въ този смисълъ, че тази анкета се иска отъ всички. Азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че най-заинтересованитѣ въ случая лица, членове отъ кабинетитѣ на г. г. Гешовъ и Даневъ, които днешниятъ день сѣ наши другари, ще бждатъ също за тази анкета. Ето защо вече нашата група пѣма да се обявява, както по този въпросъ се клокотуваше, противъ тази анкета. Напротивъ, високо заявявамъ, нека тая анкета се назначи, нека се хвърли пълна свѣтлина, нека научимъ цѣлата истина върху събитията отъ 1912 и 1913 г. — събития, които наистина коштуваха толкова жертви, човѣшки и парични, на България, събития, както се изрази тукъ единъ отъ ораторитѣ, които отдалечиха за неопрѣдѣлено време осмъствяването на нашитѣ национални задачи и — което е по-важно въ моитѣ очи — събития, които убиха или поне разколѣбаха вѣрата на българския народъ въ неговитѣ водители.

Г. г. народни прѣдставители! Търпѣнието на народа ни е безпримѣрно. Той посрѣщна постигналото го нещастие съ такъвъ стоицизъмъ, съ каквото надали другъ народъ на негово мѣсто би направилъ това. И ето защо, отъ мнозина — това пѣма да откажете — се върваше, че катастрофата ще се разрази въ една революция; имаше други, които я желасха. Но пророчуванията на първитѣ не се сбдиха, а слабитѣ усилия на вторитѣ се разбиха не въ неспособността на българската буржоазия къмъ революция, а, споредъ мене, о здравия — какъ да кажа? — инстинктъ на широкитѣ народни маси, които ако не разбираха, то, въ всеки случай, чувствуваха, че една революция нищо пѣма да поправи отъ стапалото, а, може-би, ще подготви почва за послѣдната катастрофа — за заличаването на България като държава.

И тъй, г. г. народни прѣдставители, азъ съмъ за анкета, която ще има за цѣлъ да хвърли свѣтлина върху събитията отъ 1912 и 1913 г. прѣди всичко, дори за една анкета, която ще има да хвърли свѣтлина върху бойната подготовка на армията и дипломатическата подготовка на България прѣди войната, прѣзъ другитѣ режими, както и за една анкета, която ще има да изучи и да доложи на Събранието, какъ и съ помощта на кого сѣ сключени двата мира — въ Букурещъ и Цариградъ — за такава анкета, цѣляща да намѣри истината, съмъ азъ, сме всички. Но ако въ дѣното на тая анкета лежи желанието, тенденцията да се унищожи политическия противникъ, да се разкасиратъ, така да кажа, политически партии, тамъ мене поне ме пѣма.

И. Ангеловъ: Както направихте вие, когато дадохте стамболовиститѣ подъ сѣдъ.

А. Малиновъ: Потърпѣте малко.

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Тамъ е друго!

А. Малиновъ: Вие искате да чуete моето мнѣние, изслушайте ме. Азъ ще ви дамъ разяснения.

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Слушаме Ви съ удоволствие.

А. Малиновъ: Съ тѣзи нѣколко кѣси фрази, азъ очертахъ, какъ разбирамъ цѣлѣта на анкетата. Пакъ тъй накъсо же азъ ще кажа нѣколко думи върху начина, по който анкетата, споредъ мене, ще трѣбва да бжде произведена. Материалътъ за тази анкета не може да бжде другъ, освѣнъ документаленъ. Всички онѣзи документи, които визиратъ събитията и които се намиратъ въ държавнитѣ архиви, трѣбва да бждатъ турени на разположението на анкетната комисия. Споредъ мене, тѣ сѣ единичкиятъ материалъ, отъ който ние можемъ да научимъ истината за събитията. Тутакаси ще добавя, че министерството, въ една отъ своитѣ декларации — ако се не лъжа, въ декларацията, която то прочете въ XVI-то обикновено Народно събрание — каза, че то ще подпомогне подобна една анкета. Азъ не виждамъ по кой другъ начинъ изпълнителната властъ може да подпомогне едно искане на народното прѣдставителство за анкета, освѣнъ съ туряне на разположението на анкетната комисия цѣлия онзи материалъ, съ който тя разполага. Друга помощъ тя не може да даде. Обаче, подъ думата материалъ, азъ разбирамъ не само размѣнената на времето си кореспонденция между българската държава и други такива. Азъ разбирамъ, че министерството на г. Радославова ще тури на разположението на тази анкетна комисия всички онѣзи секретни, тайни договори и конвенции, каквито се твърди тукъ

да е сключвала България; и не само ония тайни договори и конвенции, сключени поради намъреността ни да обявим войната, но всички други, когато и от когото и да са сключени. Г. г. представители! Само по такъв начин ние ще можем да докажем на мнозина въ България, че маса от оиъзи конвенции, от оиъзи договори, които се печатат из чуждата преса, които се възпроизвеждат от нашата, нито нкога са били сключвани, нито нкога са ставали дори дума за тях. И нашият отличен другар тук, уважаемият представител на социално-демократическата група, г. Благоев, ще има честта също по тоя начин да се убеди, че много военни и политически конвенции умишлено се коват, измислюват на политическия пазар, за да се прави тази политика, която той тук, от тая трибуна, направи...

Г. Кирков: Амн ако такива се окажат?

А. Малинов: Ако ли такива конвенции съществуват, то аз предпочитам — това е моето мнение — да бъдат те турени на разположението на анкетната комисия, а тя да ги доложи на Народното събрание.

Да повдигна този въпрос тук прѣд вас и да го сложа тъй ребромъ, както го сложихъ, даде ми поводъ другъ единъ фактъ, който вамъ добръ е познатъ. Напоследѣкъ, за голѣмо съжаление, ще кажа азъ, нкои отъ нашии дипломати, както се знае, скрити, подъ разни псевдоними на „Македонци“, на „Фабусовци“, на „Сетниковци“ и т. н., считатъ за нужно да се занимаватъ съ разни секретни конвенции и прѣговори, които интересуватъ не само България, а и други държави, контрактирали съ България. Азъ прѣдпочитамъ да излѣзе цѣлата истина тукъ, прѣдъ Народното събрание, отколкото разни наши дипломати, ако са те, които се криятъ задъ тия псевдоними, да изпачкаватъ тия данни за свои цѣли, а не за нуждитъ на страната. И азъ ви увѣрявамъ, че тогава, когато те, на които тѣзи тайни или секрети са се повѣрили, поради тѣхното служебно положение, ще бъдатъ принудени открито да излѣзатъ, ще иматъ или да кажатъ цѣлата истина, каквато е — азъ констатирамъ, че тя не съществува въ твърдението на тѣзи дипломати — или ще бъдатъ принудени да млъкнатъ.

Г. г. представители! И днеска, когато отъ тази страна (Сочи крайната лѣвица) се иска да се разшири анкетата, която се прѣдлага отъ приятелитъ на правителството тукъ, за да знаатъ цѣлата истина върху бойната подготовка на нашата армия и дипломатическата на България, вие тази цѣла истина не можете да я узнаете, ако не поставите на разположението на тази анкета всички оиъзи конвенции, за които тукъ се говори — не говоря азъ — че са били сключени. Трѣбва, обаче, да направя тутакси една бѣлѣжка. Не знамъ, може-би, правителството, ако разполага съ подобни конвенции и ако е получило съгласието на заинтересованитъ страни, ще може да ги тури на ваше разположение, но азъ вѣрвамъ, че то, безъ съгласието на тия държави, за голѣмо наше, на всинца ни, съжаление, това не може да стори.

Нкои отъ крайната лѣвица: Значи истината нѣма да излѣзе.

А. Малинов: И тъй, азъ поддържамъ тукъ прѣдъ уважаемото народно прѣдставителство, че нашата анкета, за да може да хвърли пълна свѣтлина върху истината, трѣбва да почива върху само, както азъ се изразихъ, документални данни. Тогава ние ще знаемъ истината. Какво мисли по събитията Малиновъ, какъ ги разбира г. Геннадиевъ, какъ ще ги

освѣтли г. Теодоровъ, какъ гледа на тѣхъ нашата преса, която черпи своитъ факти отъ мѣста, които често пѣти не заслужаватъ особенъ кредитъ и довѣрие, това нѣма да ни спомогне да намѣримъ цѣлата истина. Толкова по въпроса за материяла, върху който ще трѣбва да съградимъ анкетата.

Нколко думи върху рамкитъ, въ които ще трѣбва да се движи тая анкета. Г. г. народни представители! Анкетата, и едната и другата, се иска на основание чл. 106 отъ конституцията. Е добръ, това, което ще кажа прѣдъ васъ, е въпросъ на принципъ, и ние трѣбва да държимъ смѣтка на него, защото това е конституционенъ принципъ. Ние, като Народно събрание, можемъ да анкетираме само управление, ние можемъ да анкетираме управници, да анкетираме тѣхнитъ дѣла, тѣхната политика. Тѣй заповѣдва законътъ. Друга анкета нашиятъ основенъ законъ не познава. Тукъ, обаче, се прѣдложи да бъде анкетирано не само управлението на г. г. Гешова и Данева, не само други управления, не само моето, но тукъ се прѣдлагаше да се анкетиратъ поведения на народни представители въ парламента, като не се искаше да се разбере, че подобна една анкета е насочена да компрометира една парламентарна правдина на народния прѣдставител — да стѣсни неговото слово. Народниятъ прѣдставител, по нашия основенъ законъ, по законитъ на всичкитъ страни, е свободенъ отъ тая трибуна да изказва своето мнение. Това мнение на народния прѣдставител можемъ да критикуваме, но, да анкетираме неговото мнение, неговото поведение — не можемъ. Тукъ се казваше, че поведението на Малинова — за което азъ ще говоря — въ парламента прѣзъ врѣме на войната, поведението на единъ отъ прѣдставителитъ на широко-социалистическото течение въ страната, поведението на прѣдставителя на земледѣлската група, г. Дрънковъ, трѣбва да бъдатъ анкетирани, защото те са лица, които заслужаватъ днешниятъ день — те и общественитъ течения задъ тѣхъ — да бъдатъ анкетирани. Тая анкета надъ поведението на лица, отдѣлни хора, и партии тукъ, въ парламента, може да извърши само народътъ; само той може да издаде противъ тѣхъ своята присѣда. Парламентътъ въ тази областъ не само не може, но и не трѣбва да навлиза и не само поради това, че той ще излѣзе изъ рамкитъ на чл. 106 отъ конституцията, а и за това, че той ще извърти сжщността на своята функция: той е поставенъ тукъ да контролира управлението на страната, той не е поставенъ да навлиза въ живота и въ дѣлата на отдѣлни лица и организации, на били тѣзи лица и тия организации политически.

Азъ се спрѣхъ върху този въпросъ за това, защото считамъ, че, отъ тая трибуна, той не е повдигнатъ шеговито: шеговити въпроси отъ тая трибуна не могатъ да бъдатъ повдигнати.

Спрѣхъ се върху него и по друга една причина. Уважаемиятъ народенъ прѣдставител отъ болшинството г. Радевъ поиска тукъ една анкета върху единъ въпросъ, който въ неговитъ очи прѣдставлява особена важностъ — върху въпроса, защо азъ, който съмъ ималъ високата честъ, да бъда натоваренъ отъ държавния глава да съставя прѣзъ юлий 1913 г. кабинетъ, не съмъ съставилъ такъвъ, откажалъ съмъ се да поема управлението на страната. Не само нѣмамъ нищо противъ тази анкета — азъ я желая; но казвамъ, че съ подобна работа не може да се занимаватъ — ще се впуснете въ дреболии. Откажътъ ми, за свѣдѣние на анкетната комисия,...

Г. Кирков: За материялъ.

А. Малинов: ... да съставя кабинетъ на 4 юлий, е освѣтленъ въ една отъ многото книги, издадени

по поводъ послѣднитѣ балкански събития въ тая смисълъ, че не азъ съмъ се отказалъ да съставя кабинета, а че на 4 юлий държавниятъ глава, слѣдъ като е получилъ телеграма, че къмъ тоя день турцитѣ сж се били движили къмъ Одринъ, е прѣкъсналъ съ мене прѣговоритѣ за съставяне на кабинета и е натоварилъ уважаемиятъ тукъ нашъ сегашенъ министъръ-прѣседателъ той да състави тоя кабинетъ.

Въ една телеграма на контъ Гарновски, адресирана до неговия началникъ, до министра на външнитѣ работи, графа Берхтолда, тѣй е освѣтлена тая „случка“. Анкетата, може-би, да каже и да докаже противното. Носятъ се слухове въ обществото — нека анкетата да има прѣдъ видъ и тѣхъ — че въ сжщностъ сериозно никогашъ не се е мислило да се повѣри управлението на Малинова. Носятъ се разни слухове. Азъ по тоя въпросъ съмъ се обяснявалъ вече тукъ. Да се обяснявамъ по-надълго не считамъ за нужно. Но считамъ за нужно да подчертая едно, че и менъ и тѣзи, които заедно съ менъ желаета единъ кабинетъ широко-коалиционенъ, всички насъ въодушевяхавахе едно желание — да се даде на страната по тоя начинъ, въ ония тежки врѣмена, които прѣживявахе България, едно правителство, което да може да успокои страната, което тѣй съставено, подчертавамъ, да може по-сполучливо да ликвидира войната и да консолидира външното положение на България. Тази бѣше задачата, която се прѣслѣдваше отъ всички, които бѣха адепти, привърженици на единъ широко-коалиционенъ кабинетъ. Толкова по тоя въпросъ. По-голяма свѣтлина върху него ще има да хвърли комисията. И, кой знае, може-би, тогава и азъ ще ѝ помогна, ще ѝ бѣда полезенъ въ нѣщо.

Г. г. народни прѣдставители! Анкетата се поиска и върху друго едно обстоятелство, върху слѣдующето, че една отъ далечнитѣ причини на катастрофата, която сполетѣ България, била прѣдприета отъ насъ ревизия на конституцията и специално измѣнението на чл. 17. Г. г. народни прѣдставители! Нищо по-горещо отъ това не желая. И азъ желая, понеже друга анкета е невъзможна — ако е възможно, извършете и нея — азъ желая въпросътъ за чл. 17 да бѣде подложенъ на една анкета научна, политическа, практическа; нека бѣде изученъ този въпросъ сравнително, какъ той е поставенъ въ чуждитѣ законодателства, какъ на дѣло въпросътъ, който визира чл. 17, се е рѣшавалъ отъ дълги години, какъ се рѣшава сега и ще се рѣшава за дълги години отъ цивилизованитѣ и най-напрѣдничави европейски държави.

И. Януловъ: Вие видѣхте, какво излѣзе въ България отъ него. (Глъчка въ дѣсницата)

Д. Теневъ: Тукъ сте слабъ, г. Малиновъ. Тамъ Ви е болното мѣсто.

Прѣседателъ: (Звъни) Моля тишина, г-да!

А. Малиновъ: Тукъ се каза, че идеята за измѣнението на чл. 17 отъ конституцията принадлежи на менъ, и азъ съмъ готовъ да понеса цѣлата отговорност за това. Съжалявамъ прѣдъ васъ, че не съмъ азъ законодателятъ, авторътъ на сегашното прѣдвидено въ чл. 17 отъ конституцията законоположение; то е вотирано отъ V-то велико Народно събрание, дѣто мене народътъ не пожела да прати, поради този чл. 17. Великото Народно събрание го прие и направи едно добро и разумно дѣло. Разумно и добро дѣло за това, защото прѣди всичко узакони онова, което ѝ по-рано ставаше. Вие тукъ мои противници, твърдите, че секретни договори сжществуватъ; че отъ 1895 г., 1898 г., 1903 г. почти

всѣка година сж ставали договори и конвенции, и ги цитирате. — Значи тѣ сж се сключвали отъ отговорнитѣ правителства, съ знанието, разумѣва се, и на държавния глава. Ако такава е фактическото положение на този въпросъ прѣди измѣнението на чл. 17 и ако въ измѣнението му нѣщата сж били назовани съ собственото имъ име, съ това не се е направило нѣщо лошо.

Н. Харлаковъ: Значи, конституцията се измѣнява безъ велико Народно събрание, по-напрѣдъ фактически, че подиръ се вика народътъ да оформи това.

В. Коларовъ: Да узакони прѣдателствата, които правителствата сж вършели...

А. Малиновъ: Уважаеми г. Харлаковъ, само тѣй се законодателствува. Нѣкой внася прѣдложение, ние го разискваме, а слѣдъ това го вотираме. Тая е техника на работата. Друго-яче не може да стане...

Д. Теневъ: Вие го извършите най-напрѣдъ, че тогазъ...

А. Ляпчевъ: (Къмъ крайната лѣвица) Търговскитѣ договори на България въ 1907 г. се сключиха въпрѣки този членъ и всичкитѣ ржкоплѣскахте. (Възражение отъ крайната лѣвица)

Прѣседателъ: (Звъни) Моля тишина, г-да!

А. Малиновъ: За да завърша съ този въпросъ, трѣба да кажа само едно, че тукъ се сочеше аргументътъ, че този начинъ на задължаване съ съюзи и конвенции България, е начинъ, който става задъ гърба на българския народъ, че той е прѣстѣпенъ. Азъ бихъ Ви молилъ да ми посочите въ историята единъ примѣръ, дѣто единъ народъ да е билъ задълженъ по другъ начинъ. Задъ мене е историята, задъ мене е дѣйствителността, а задъ васъ по чл. 17 е само партизанщината! (Ржкоплѣскане отъ демократическата група)

В. Коларовъ: Задъ васъ е подѣлбата на Полша; задъ васъ е историята, която показва, какъ е станало погубването на цѣлъ народъ.

Г. Кирковъ: Тая е печалната истина. И тя е днесъ прѣдъ вашитѣ очи.

В. Коларовъ: И катастрофата на България е задъ васъ — и тя е история. (Глъчка)

Прѣседателъ: (Звъни) Моля тишина, г-да!

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Тукъ се каза и друго — а се поддържа и вѣнъ съ всичката сериозностъ — че чл. 17 даде възможностъ на бившето правителство да сключи съюзъ съ Сърбия, да създаде балканския съюзъ. Ако, наистина, чл. 17 е помогналъ на това дѣло, азъ се радвамъ: азъ косвено, слѣдователно, съмъ ималъ прѣстъ въ него. Прѣстѣплението не е тамъ, че се създаде балканскиятъ съюзъ. Ако има прѣстѣпници, тѣ сж тѣзи, които го развалиха. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата)

П. Даскаловъ: То е само една блѣскава фраза. Въ деня, въ който се сключи този съюзъ, се положи и основата на развалянето му. Този, който го сключи, той го развали.

В. Коларовъ: Прѣстѣпници сж тѣзи, които вложиха въ съюза ядката, която трѣбваше да го убие.

Прѣдседателътъ: (Звъни) Тишина, г-да!

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Ето ви нѣколко думи и върху рамкитѣ, въ които трѣбва да се движи една парламентарна анкета. Тя трѣбва да изслѣдва, както казахъ азъ, управлениа, дѣла на управници и тѣхната политика. Излѣзе ли отъ тѣзи прѣдѣли, между мене, васъ, между всички ни ще настанатъ, онѣзи недоразумѣния и спорове, на които току-що бѣхме свидѣтели по единъ въпросъ конституционенъ, по въпроса за чл. 17, или по въпроса за образуването на кабинетъ на 4 юний.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ рѣшилъ тукъ да кажа моето мнѣние, безъ да държа смѣтка, че то понѣкога, по нѣкой въпросъ нѣма да съвпада съ изказанитѣ вече мнѣния или съ онѣзи, които ще се изкажатъ тукъ. Прѣди малко азъ казахъ, че мене нѣма тамъ, въ онази анкета, въ дѣното на която ще лежи прѣслѣдването на политическия противникъ. Да се разберемъ. Осждихте ме, прѣди да ме изслушахте. Тукъ се изказа една здрава мисль отъ прѣдставителя на социалъ-демократическата партия, уважаемиятъ г. Кирковъ. Той каза: „Тоя народъ — впрочемъ, него той не спомена — неговата буржоазия не бѣ годна, не бѣ способна да разрѣши въпроса за катастрофата, да излови, както се казва въ прѣдложението — единъ терминъ много несполучливъ — да излови виновницитѣ, да ги накаже споредъ заслугитѣ имъ“. Посочиха се отъ сжция ораторъ за причини на националната ни катастрофа личнитѣ желаниа на монарха, неговитѣ династически интереси на първо мѣсто, интереситѣ на капиталистическата буржоазия, която била дирѣла пазари. Посочиха се за причини на сжщата отъ други крайниятъ шовинизмъ на частъ отъ нашата интелигенция, сочеха се много причини като причини на войната и на катастрофата. Е добръ, ако виновници сж всички тѣзи, на които се прави алюзия, вие не можете, не сте въ положение да ги сждите днесъ, но единъ народъ, ни каза тукъ една истина г. Кирковъ, можеше това да направи, когато се връщаше отъ бойнитѣ полета; съ тѣзи пушки, съ които той смаза неприятеля на бойнитѣ полета, той можеше да накаже и виновницитѣ на неговото нещастие; революцията бѣше цѣрѣтъ! Азъ ви казахъ, да, може би тя да бѣше цѣрѣтъ, но трѣбва да знаемъ едно, че народътъ е надъ насъ, ние сме подъ него, не сме ние неговъ сждия, той е нашия. Той е намѣрилъ и той е правия, че тая революция не трѣбва да става, защото тя нищо нѣмаше да поправи отъ станалото, а, може-би, бѣше подготви почвата за последната катастрофа — за унищожението на България...

Д. Благоевъ: Васъ щѣше да накаже народътъ.

А. Малиновъ: Тоя народъ е много нещастенъ, защото всички мислятъ, че се отъ негово име говорятъ.

Г. г. народни прѣдставители! Тѣй или инакъ, войната се обяви, тя се води сполучливо, успѣшно спрѣмо Турция. По-послѣ ще видимъ, защо се обяви втората война, противъ нашитѣ съюзници. И въ края на крайщата свършихме тѣй, както знаете. Уважаемиятъ г. Кирковъ каза, че всички изгубиха, никой не спечели отъ тая война — силна фраза, която обаче не отговаря на истината.

Г. Кирковъ: Отговаря.

А. Малиновъ: Спечелиха всички, освѣнъ България. Това е истината.

Г. Кирковъ: Не е вѣрно. Народитѣ сж още въ вражда, и враждата стана по-голяма. Това е нещастieto.

Х. Кабакчиевъ: Буржоазнитѣ класи и династиятѣ на народитѣ спечелиха, а не самитѣ народи. Вие

трѣбва да разберете тая мисль, прѣди да ни критикувате. Тя е чужда за Васъ, защото Вие сте прѣдставителъ на буржоазната класа.

Прѣдседателътъ: Моля Ви, г. Кабакчиевъ, Вие не зачитате никакъвъ правилникъ.

А. Малиновъ: Съ това гледище (Сочи крайната лѣвица), вие въ нищо не се различавате отъ онзи санитаренъ лѣкаръ, който, споредъ г. Киркова, е гюдалъ и цѣрилъ болнитѣ и раненитѣ прѣзъ бинокъла, отъ далечъ... Вие, като политици, мязате на този именно санитаренъ лѣкаръ: като отъ гледна точка на нѣкакъви далечни причини обождавате фактитѣ и събитията, прѣдъ които се намираме, и заключавате за нѣкакъвъ фаталитетъ, споредъ който, това що ни е сполетѣло, е станало, защото тѣй ни било сждено, тѣй ни било писано.

Г. Кирковъ: Не е вѣрно. Азъ казахъ, че вие фатално вървѣхте. Не е разликата тамъ, че Вие сте по-уменъ отъ г. Гешова, или той е по-уменъ отъ Васъ, ами Вие попадате въ мръжата на събития, въ която не можете да се ориентирате. Това е реалното. Вие сте реалитетъ на българския животъ.

Прѣдседателътъ: (Звъни)

Едхемъ Рухи: (Ржкоплѣска)

А. Малиновъ: Г. Едхемъ Рухи рано ржкоплѣска. Г. г. народни прѣдставители! Като анкетаторъ и сждия, азъ разглеждамъ — и инакъ не мога да разглеждамъ — постигнатото ни нещастие само въ зависимостъ отъ близкитѣ и яснитѣ причини. Защо? Та защото, защото ние сме си задали задачата да намѣримъ виновницитѣ и, споредъ васъ, слѣдъ като ги намѣримъ, и да ги накажемъ.

Г. Кирковъ: Разбира се.

А. Малиновъ: Ако вие, прочее, заставете на тая почва, то тя дори не е почвата на историка, на философа, защото защищавайки теорията на фаталитета и проповѣдвайки политическия калвинизмъ, вие не сте философъ, вие вече сте теософъ. (Смѣхъ) Ние, буржоазията, на тая почва тукъ не можемъ да застанемъ или, по-добръ, не за буржоазията, а за мене си говоря, защото не съмъ опълномощенъ да говоря отъ нейно име.

Г. Кирковъ: Вие помежду си трѣбва да се оправдаете.

А. Малиновъ: Безспорно, ще се расправиме и оправдаваме. Вие сте правъ...

Г. Кирковъ: И Теодоровъ тѣй ще каже, че е повиненъ, и Генадиевъ — невиненъ.

А. Малиновъ: Почакайте малко. Вие ще намѣрите виновницитѣ...

Прѣдседателътъ: Моля, г-да, не прѣкъсвайте постоянно. Вие много го прѣкалявате.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Казахъ, така или инакъ, двѣтъ войни се обвиха, воювахме и свършихме печално: загубихме — това е истината — всички за смѣтка на България спечелиха. Ромѣния — да я оставя за минута на страна; ще се занимава съ нея по другъ въпросъ; Стрѣля убогѣми своята земя, ако се не лъжа, съ 84%, Гърция — съ 81%, а България — само съ 16%. И вие казвате, че всички еднакво спечелили! Та и отъ вапна гледна точка, отъ гледна точка на нови пазари, на тѣхното разширяване, отъ тая на спечелване

кредитъ и приятели въ чужбина, спечелиха само съюзниците ни. Това е истината. Вие не можете да я откажете . . .

Г. Кирковъ: Не е вѣрно.

А. Малиновъ: . . . и ако вие я откажете, ще я откажете, защото гледате, повтарямъ, на тази България прѣзъ онзи бинокль или прѣзъ опази трѣба, прѣзъ която на болния и умрѣлия отъ холера е гледалъ онзи санитаръ, за когото тукъ остроумничаете. Ето дѣ е напето различие.

Х. Кабакчиевъ: Ние гледахме отдалечъ, когато прѣдвиздахме събитията, обаче вие гледахте отблизо и останахте излѣгани. Вие, реалистите, закарахте България до тамъ.

Г. Кирковъ: Нашитѣ приятели въ парламента казваха, наистина Сърбия стана двойна, но удвоиха се и опасноститѣ за нейното съществуване. (Глътка)

Прѣседателъ: (Звѣди) Моля, г-да, пазете тишина.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! отъ лѣвицата! Моля ви да не ме прѣсичате, защото г. прѣседателъ ще ми скѣси вѣмето, като зачете прѣкъсването, а остава ми още много да говоря. Само отъ тази гледна точка ви моля за това; иначе готвъ съмъ да споря съ васъ докогато искате.

Виновникътъ за обявяването на войната противъ Турция се каза отъ онова мѣсто, отъ г. Садкъ Мехмедовъ — това е България: тя могла да се разбере съ Турция, но не го сторила, и той съжалява за тази война. Азъ искамъ на тоя въпросъ да се спра за една минутка. Турция е виновница за обявяването на войната на 5 октомврий, а не България и тогавашното българско правителство. По тоя въпросъ ще защита правителството и моята защита ще почива на истината, на обективни данни. И нека да напомнимъ нѣкои отъ тѣхъ. На 17 септемврий — на тая дата, чини ми се — когато се обяви мобилизацията, българското правителство прибѣгна къмъ нея, за да може да подкрѣпи своята нота, която то изпрати до великитѣ сили. На 17 септемврий българското правителство не искаше отъ великитѣ сили друго, освѣнъ прилагането на чл. 23 отъ берлинския договоръ. По-късно, къмъ 30 септемврий, слѣдъ като войскитѣ бѣха напълно мобилизирани, българското правителство изпрати, както ви е извѣстно, една нота на Високата порта, въ която ѝ каза: „Война не желая; искамъ отъ тебъ реформи, а тѣ сж слѣдующитѣ, тѣ сж скромни, тѣ сж малки: азъ искамъ Турция да признае автономията на християнскитѣ националности, които я населяватъ — едно; второ, искамъ пропорционално прѣдставителство на християнитѣ въ парламента ви, това, което България дава за всички тукъ у насъ; искамъ да реформирате вашата жандармерия съ помощта на белгийски или швейцарски, ако се не лъжа, инструктори; искамъ да създадете вѣременно единъ воененъ кадъръ за християнитѣ и искамъ да осигурите, което ние сега осигурихме за турцитѣ, нашето училище — това искамъ“. И за да може това да се осъществи, поиска българското правителство отъ Високата порта още едно: да се създаде единъ смѣсенъ, ако се не лъжа, върховенъ съдъ, съставенъ отъ мюсюлмани и християни, който да бди за прилагането на тѣзи реформи. Отговоръ. Ако биха били приети тѣзи реформи, които не виждамъ да сж толкова страшни, тѣзи реформи, частъ отъ които сега Турция ни наложи по съглашението въ Цариградъ, слѣдъ като я бихме, като на побѣдителци, войната можеше да се избѣгне. А знаете ли какво отговори Високата порта

— на България? „Тя е много малка, не заслужава другъ отговоръ“ — но на великитѣ сили, които я прѣдупрѣдиха за възможността на войната.

Хафузъ Садкъ Мехмедовъ: Не забравяйте, единъ день въ ваше вѣме . . .

А. Малиновъ: Ще ми възразите сѣтиѣ. Нито на единъ български народенъ прѣдставителъ нѣма да позволя да каже, че българското правителство е виновно. Азъ тукъ ще протестирамъ всѣкога противъ заявления като тия, че българскиятъ народъ е виновенъ за обявяване войната.

Хафузъ Садкъ Мехмедовъ: Азъ не говоря за българския народъ, а за вашето вѣме.

Р. Маджаровъ: Г. Садкъ Мехмедовъ да мълчи. Той нѣма право да прѣкъсва.

Хафузъ Садкъ Мехмедовъ: Азъ искамъ да поправа една грѣшка. Г. Малиновъ криво изтълкува моитѣ думи.

Р. Маджаровъ: Още не сте господари на България. Мълчете!

Е. Рухи: Вие да мълчите, г. Маджаровъ.

Прѣседателъ: Моля, г. Маджаровъ.

Р. Маджаровъ: Срамота е, г. прѣседателю!

Е. Рухи: За Васъ е срамота. Ние имаме почитание за българския народъ.

Прѣседателъ: Моля ви се, г-да, слушайте оратора. И вие, г. Рухи, ще имате думата послѣ.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Знаете ли, какъ отговори Високата порта, не на България, не на българското правителство, а на Европа. Тя каза: „Азъ протестирамъ противъ вмѣшательството въ нашитѣ вътрѣшни работи и ви заявявамъ, че най-много, което мога да направя, то е да турна въ дѣйствиѣ стария законъ за вилаетитѣ отъ 1880 г., и то слѣдъ като го прокарамъ прѣзъ парламента. Искате ли това? Ето ви реформи“. А за Европа, за България, за сума дори турски държавници бѣше ясно, че не може да се върви повече изъ този пѣтъ, изъ който вървѣше по онова вѣме Турция, безъ да се дойде до война. Виждаше се, че Македония не само се обезбългарява, така да се изрази, а изобщо се обезлюдява. И прѣди България да каже на Турция: „Азъ мога да свърша съ война“, това ѝ го казаха нѣкои отъ нейнитѣ приятели — велики сили — че тя ще бѣде виновница за войната, а въ българския парламентъ се поддържа тезата, че виновникътъ за тази война била България и нейното правителство.

А. Христовъ: И то отъ турчинъ.

Хафузъ Садкъ Мехмедовъ: Не казахъ за народа.

Е. Рухи: Нѣма дума за народа, г. Малиновъ. Ние имаме почитание за българския народъ. Вие правите демагогия.

Прѣседателъ: Моля Ви се!

А. Малиновъ: Г. Рухи, ако бихъ правилъ демагогия, тоя въпросъ, който разисквамъ тукъ, нѣмаше да го повдигамъ дори. И вие ще ме разберете, ако помислите.

Е. Рухи: Вие сте водител на една партия, г. Малиновъ.

А. Малиновъ: Задаваше се тукъ въпросътъ, кой е помогналъ прѣко на България, за да обяви тази война. И така се отвори стариятъ въпросъ, въпросътъ за влиянието на виенската и петербургската политики върху политиката на България, изобщо върху политиката на балканскитѣ държави. И се каза истината — нѣма да я отказвамъ, тя е стара — че Русия и Австрия сѣ влияли, ще влияятъ върху балканскитѣ народи, защото иматъ и свои интереси тукъ на Балканитѣ и когато ние ги засѣгаме въ тѣзи тѣхни интереси, тѣ ще бждатъ противъ насъ. Това е старо. Нѣма защо да го отказваме. Азъ напротивъ мисля, че е голѣма наивностъ тукъ да се мисли, че нашата политика не се е влияла. Нашата политика се е влияла въ известна степенъ, и то тамъ и въ случаитѣ, дѣто и въ които нашитѣ интереси се идвали въ съблъкование съ интереситѣ на една отъ двѣтѣ току-що споменати велики държави. Въ сървнуванието на тѣзи държави тукъ на Балканитѣ е нашето частие.

Отъ крайната лѣвица: И нещастие.

А. Малиновъ: . . . и нашето нещастие. Но ако ние съзнаваме всичко това и го виждаме, то много трѣбва да се пазимъ: да не провокираме съ своята политика най-вече една отъ тѣзи велики сили. Нашето положение е едно отъ най-деликатнитѣ — то е вѣрно; но азъ мисля, безъ да се обяснявамъ сега надълго по тоя въпросъ — може-би ще ми се прѣдстави случай пакъ по-нататѣкъ да поговоря — че нашето положение бихъ могълъ да го охарактеризирамъ, да го изразя, ако щете, въ слѣдната фраза, въ слѣдующия афоризъмъ: на едната отъ тѣзи заинтересовани тукъ сили на Балканитѣ ние можемъ да кажемъ: „Вие не трѣбва да искате отъ насъ да копотираме противъ славянството“; а на другата, славянската държава ние имаме право да кажемъ: „Ти не можешъ да искашъ отъ насъ да прѣстанемъ да бждемъ българи, защото сме славяни“ (Ржкоплѣскане отъ демократическата група).

Д-ръ Н. Генадиевъ: Права е мисълта Ви: прѣди всичко трѣбва да бждемъ българи, сѣтитѣ славяни; но да бждемъ послѣдователни — и когато управляваме, тѣй да бжде.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Положението е едно отъ най-деликатнитѣ. Отъ тукъ не слѣдва, че втората половина отъ моята фраза не е свързана съ първата, и само когато се свържатъ двѣтѣ, тя ще има смисълъ и цѣлность. Но мисълта ми се нуждае отъ пояснения; ще ми се прѣдстави, може-би, случай да я развия. Дори въ тази война, за която бѣха убѣдени всички, че тя се прѣдприе затова, защото имаме съгласието само на нашата освободителка, отъ тѣзи документи, които чета тукъ, (Сочи ромънската зелена книга) излиза, че сме имали съгласието и на другата велика сила. Въ една телеграма, пратена отъ София — ще я намѣрите въ зелената книга на ромънското правителство — г. Гика, ромънски пълномощенъ министъръ, съобщава при- близително слѣдующето, а вие го коментирайте: „Изглежда по всичко, че българското правителство си е осигурило“ — какъ да се изразя — „въ случай на нещастие съдѣйствието на руското правителство. Русия нѣма да позволи България да бжде разгромена. Ако тя се набърка, ще се набърка само въ единъ случай, когато се прѣдстави опасностъ за българската войска да бжде разбита“. И добавя тутакси: „Отъ друга страна, България се е осигурила и отъ Австрия“ — по кой начинъ не зная — . . .

Г. Кирковъ: Значи, втора ипотека.

А. Малиновъ: . . . „че ти нѣма да ѝ прѣлѣтствува въ хода на тая война“. И нищо удивително нѣма, това е похвално и прави честь на тѣзи, които сѣ могли да сполучатъ да добиятъ тази двойна осигуровка, ако наистина сѣ я имали. Азъ ще ви цитирамъ само единъ случай, записанъ въ австро-унгарската червена книга, въ която намираме една телеграма отъ 16 августъ 1913 г. Цитирамъ тази дата затова, защото тя е слѣдъ писмото отъ 21 юний на либералитѣ до царя, слѣдователно, слѣдъ инюгирирането на оная политика, какво въ нашитѣ работи тукъ, въ тѣхното ликвидиране може да ни помогне само Австро-унгарската монархия. На 16 августъ 1913 г. австрийския амбасадоръ Турингъ-де-Валсасина, бившъ пълномощенъ министъръ въ България, телеграфира отъ Петербургъ на Берхтолда: „Щастливъ съмъ“ — не помня изрече, но такъвъ е смисълътъ — „да Ви съобщя, че между Руската монархия и Австро-унгарската по работитѣ на Балканитѣ на 16 августъ 1913 г. има пълно единомислие“. Цитирахъ тая телеграма, именно за да ви покажа, че много се мамимъ, като мислимъ, че можемъ да очакваме разрѣшението въ наша полза на опѣзи въпроси, които стоятъ отворени, съ една политика, която се ласкае да мисли, че когато либералитѣ трѣгнатъ съ Австрия, то Русия нищо нѣма да знае. Не искамъ да цитирамъ и други случаи . . .

Д-ръ Н. Генадиевъ: Г. Малиновъ! Позволете ми само една дума.

А. Малиновъ: Заповѣдайте, разбира се, ако позволѣ г. прѣдседателътъ.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Отдѣвъ Вие цитирахте, че когато била обявена войната, българското правителство имало одобрението на Австрия или на Русия, или на които и да е отъ тѣзи държави. Вие увѣрени ли сте?

А. Малиновъ: Не, азъ Ви съобщавамъ това, което съобщава г. Гика. Азъ не съмъ увѣренъ.

Х. Кабакчиевъ: Значи, двойната гаранция излиза двойна измама.

А. Малиновъ: Измама нѣма отъ силитѣ, а вината си е наша, и това ще ви докажа сега.

Х. Кабакчиевъ: Вие, българскитѣ държавници, сте измамницитѣ.

Прѣдседателътъ: (Звъни) Моля Ви, г. Кабакчиевъ, Вие постоянно прѣкъсвате.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Добрѣ, по кои сѣ виновницитѣ, кои сѣ причинитѣ на нещастието, което ни е сполетѣло? Минавамъ на прѣ- китѣ въпроси, които сѣ въ свързка съ всички ония, които по-рано разнеквахъ, и на които ще трѣбва да се държи смѣтка при извършването на анкетата. Като една отъ тѣзи причини, и като първа, се посочи отъ единъ отъ вносителитѣ на прѣдложението за анкетиране режима на г. г. Гешова и Данева, тази, че Високата порта слѣдъ славнитѣ люлебургазки боеве, чрѣзъ тогавашния великъ везиръ Камилъ паша била прѣдложила на България да склучи миръ, а България, чрѣзъ нейното правителство, била отказала да го приеме. Какъ стои фактически този въ- просъ, за мене поне не е известно, и азъ заедно съ васъ желая да се хвърли свѣтлина върху него, за- щото считамъ, че наистина отказътъ да се склучи миръ, слѣдъ като този миръ е билъ поисканъ отъ Високата порта, е една голѣма грѣшка на бившето правителство. По тоя въпросъ данни нѣмамъ, но на- мирахъ въ вѣстницитѣ, четохъ рѣчи на заинтересо- вани по въпроса оратори, споредъ които излизаше, че

мирътът въ сжщност не е билъ отказанъ отъ българското правителство, а е билъ отхвърленъ отъ държавния глава, който, слѣдъ като му е съобщило българското правителство за това предложение, билъ отговорилъ съ една телеграма: . . .

Г. Кирковъ: Печатана.

А. Малиновъ: Не зная, дали е печатана нѣкъдѣ. — че „отъ името на 300 хиляди български войници протестирамъ и миръ не приемамъ“.

П. Даскаловъ: Това го каза г. Теодоровъ.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Ако тѣй се е погледнало на въпроса, че българскиятъ народъ — защото войската, всички тѣзи 300 хиляди души, това бѣше народътъ — искалъ безъ друго да влѣзе въ Цариградъ, защото Цариградъ като Цариградъ е билъ намъ нуженъ, това свидѣтелствува, че е имало едно грубо непознаване на нашитѣ задачи, които сме прѣслѣждали въ тази война, и още по-грубо непознаване на онѣзи интереси, които въ тази столица се кръстосваха съ нашитѣ. Но, г. г. народни прѣдставители, ако съображенията да не се приеме предложението на Високата порта сж били други, а сж могли да бъдатъ други — тоя въпросъ ние ще го уяснимъ тукъ съ съвмѣстни усилия — тогава нѣма защо да се сърдимъ, тогава нѣма защо въ този фактъ да виждаме една отъ причинитѣ на нашето нещастие. Възможно е, щото главната квартира чисто и просто да не е искала прѣустановяването на военнитѣ дѣйствия, защото е мислила, че съ прѣустановяването на тѣзи дѣйствия, прѣдизвикано отъ откриването на прѣговоритѣ за мира, може да постави нашата армия въ по-лошо положение, отколкото тя къмъ тоя день се е намирала. Тази мисль бѣше изказана и отъ други оратори. Отъ друга страна, ако българското правителство пъкъ, на свой редъ, не е виждало въ това предложение на великия везиръ достатъчни гаранции, че прѣговоритѣ за миръ ще доведатъ къмъ миръ, то е било въ правото си да го отхвърли. Г. Благоевъ, като се спираше на този моментъ, ми направи честта да цитира една отъ моитѣ рѣчи, произнесени тукъ, въ парламента. Удава ми се случай да се обясня, по този въпросъ, не защото желая да се обяснявамъ по частенъ въпросъ, а защото самиятъ въпросъ прѣдставлява принципиална важность. Г. г. народни прѣдставители! Истина е, че азъ тукъ, на м. декемврий, когато се водѣха вече прѣговоритѣ за миръ въ Лондонъ, поддържахъ, че за да се наложи мирътъ, българската армия трѣбва да отиде въ Цариградъ. И тогава азъ произнесохъ онази, споредъ г. Благоева, прочувствена или патриотическа рѣчь, която той ни цитира. Това, което се искаше отъ мене, отъ всички, на м. декемврий, бѣше логично; това, което се искаше тогава, бѣше послѣдното сръдство, чрезъ което можеше да се наложи, изобщо, единъ миръ на тогозъ, който не желае да приеме този миръ и то на условията, на които той му се прѣдлагаше въ Лондонъ. Г. г. народни прѣдставители! Мисльта, която, споредъ г. Благоева, азъ съмъ билъ изказалъ тукъ и която de raison вамъ се вижда еретическа, че съмъ поощрявалъ и правителството, и държавния глава, българската армия да влѣзе въ Цариградъ заради Цариградъ, е невѣрна. Азъ съмъ настоявалъ да се отиде въ Цариградъ, ако това е възможно, то е, за да се тури край на войната, за да се накара нашиятъ противникъ да подпише миръ. И това, което съмъ казвалъ тукъ, не противорѣчи на ония интереси, за които говорихъ, че се кръстосватъ въ Цариградъ. А че то не противорѣчи, ще ми позволите да ви цитирамъ тукъ една телеграма отъ оранжевата книга, и ще видите, че на 9 януарий Европа сж една колективна нота до Високата порта заявява:

ти ще трѣбва да приемешъ миръ на условията, на които ти го прѣдлага българското правителство, сир., да отстъпишъ на България Одринъ — запомнете го добръ — и, ако ти не сторишъ това, трѣбва да знаешъ, че българскитѣ войски ще иматъ всичкото право и основание да влѣзатъ въ Цариградъ, и повече, българскитѣ войски, ако бжде нужно, ще трѣбва да прѣскочатъ пролива и да отидатъ на Малоазийскій брѣгъ.

Г. Кирковъ: Много далечъ!

А. Малиновъ: Азъ ви цитирахъ този случай, само за да ви покажа, че ни Европа, ни Русия, която подозирате, не бѣха противъ влизането на българскитѣ войски въ Цариградъ, ако то се диктуваше само отъ налагането на мира.

Е. Рухи: Не е вѣрно.

А. Малиновъ: Но тѣ всички бѣха противъ влизането ни въ Цариградъ, ако то се диктуваше само отъ онѣзи лични, династически и всѣкакви други интереси, за които ви говори тукъ г. Кирковъ.

Азъ общахъ да ви цитирамъ телеграмата, но нѣма да сторя това, защото туй ще отнеме време; азъ ви я соча, тя е отъ 9 януарий — ще я прочетете сами.

П. Даскаловъ: Г. Малиновъ! Кой е този актъ, който доказва, че българскитѣ войски можеха да отидатъ и въ Мала-Азия.

А. Малиновъ: Това е телеграмата отъ 9 януарий, г. Даскаловъ, сега ще ви я прочета, ако обичате.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Че войната може да се прѣнесе въ Мала-Азия, а не че българскитѣ войски могатъ да отидатъ тамъ.

А. Малиновъ: Тя е въ смисль, че войната ще може да се прѣнесе и въ Мала-Азия, и че положението на Турция тогава ще стане лошо . . .

Отъ дѣсницата: А-а-а!

А. Малиновъ: Ще видите. Слушайте, г-да.

Г. Кирковъ: Чели сме я.

А. Малиновъ: Като се разправя въ началото ѝ за това и онова, за което говорихъ, казва се: (Чете) „Ако вслѣдствие продължението на войната, която се води отъ България, ще се заплаши дори столицата и, може-би, военнитѣ дѣйствия ще минатъ на азиатскитѣ провинции на империята, то турското правителство не ще трѣбва въ тоя случай да обвинява други, освѣнъ своето упорство“.

П. Даскаловъ: Но въпросътъ не е за отиване на българската войска въ Мала-Азия.

А. Малиновъ: Е добръ, връщамъ ги отъ Мала-Азия и ги спирамъ въ Цариградъ, г. Даскаловъ, прави Ви тази концесия, ако това е толкова сжществено.

Г. г. народни прѣдставители! Но нека, отъ друга страна, признаемъ всички тукъ, че ако българското правителство тогава би направило това, което сега се съвѣта post factum: „защо ви трѣбваше Одринъ; щомъ турцитѣ го искаха, трѣбваше да имъ го отстъпите и да спрете кръвопролитията“, днесъ щѣше да има предложение за даването му подъ сждъ за върховна измѣна . . .

В. Молловъ: Вѣрно.

А. Малиновъ: Не трѣбва да обвиняваме тамъ, дѣто тѣзи обвинения очевидно гонятъ не онѣзи цѣли, които ние всички заедно съ васъ гонимъ — да хвърлимъ свѣтлина върху събитията отъ 1912—1913 г., а други нѣкои, противъ които азъ по-рано се обяхъ...

П. Даскаловъ: Тукъ сте прави, но поискайте отъ онѣзи (Сочи крайната лѣвица) да не търсятъ обвинения въ царя, а само въ себе си да търсятъ причинитѣ.

А. Малиновъ: Ще дойда и дотамъ. Имайте добри-пата да ме изслушате. Ако по въпроса за Одринъ ме апострофирате, трѣбва да ви кажа, че и азъ, и тѣ, и мнозина сме се борили дипломатически за него мжжки, и когато ще се публикуватъ книгата, ще се убѣдите въ това.

Г. г. народни прѣдставители! Минавамъ на второто обвинение. То е слѣдующето: че въ това врѣме, когато г. Даневъ отъ името на българското правителство водилъ прѣговоритѣ за миръ въ Лондонъ, въ сѣщото врѣме въ Цариградъ тѣзи прѣговори за миръ билъ водилъ другъ единъ човѣкъ, нашъ добъръ колега тукъ, г. Кочо х. Калчовъ. И тукъ, отъ тая трибуна, се каза, че г. Кочо х. Калчовъ, слѣдъ като се върналъ отъ Цариградъ, донесълъ условията на мира, но всичко отишло по вѣтъра, защото г. Гешовъ е отказалъ да го приеме. Ето една постъпка на г. Гешова, на която азъ тукъ ржкоплѣскамъ. Добъръ е сторилъ, че не го е приелъ.

Д-ръ К. Провадалиевъ: За инатъ.

А. Малиновъ: Нека г. Кочо х. Калчовъ излѣзе и ни каже, като какъвъ миръ той е билъ донесълъ, ще го изслушаме, но е невъзможно да се поддържа тукъ сериозно, че Високата порта била прѣдложила на България сгодни условия за миръ чрѣзъ г. Кочо х. Калчовъ, защото е Кочо х. Калчовъ, и защото го праща царътъ, а е отказалъ отъ капризъ, като е рискувала своитѣ жизнени интереси, да прѣдложи смѣнитѣ условия на г. Данева, който отъ името на отговорното правителство водѣше тѣзи прѣговори въ Лондонъ. — Г. г. народни прѣдставители, нека имаме уважение къмъ насъ: тази приказка за Кочо-Калчевския миръ е наивна, тя не само трѣбва да бѣде поведена за обвинение, а не трѣбваше да бѣде слушана отъ тая трибуна.

М. Такевъ: Вѣрно!

Н. Начевъ: Затова искаме анкета, г. Малиновъ, да видимъ какво е носилъ г. х. Калчовъ.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ асжъ ви прѣдупрѣдихъ, че ще има много въпроси, по които ще сподѣлямъ вашето мнѣние, но ще има други, по които ще се различаваме отъ васъ. Та, мисля, че и съ едни сжждения, които се различаватъ отъ желателнитѣ за васъ, азъ съмъ полезенъ, а не врѣденъ на дѣлото, което сте замислили. И ще видите по-послѣ, че е така.

И. Ангеловъ: Когато говорите истината, всички сме съгласни, но когато правите фокуси, никой не е съгласенъ.

А. Малиновъ: Истината, макаръ да е субективна, но не е на ваша страна.

Прѣдседателтъ: Моля, оставете оратора да говори.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Сочатъ като причини за нашето нещастие други уста-

новени факти, сериозността на които дѣйствително заслужава нашето внимание. Като оставимъ всичко друго настрана, казва ни се тукъ отъ едни: „16 юний — ето фаталната дата; въ този денъ се хвърли бомба противъ България, но се направи погрѣшка, тя падна и подъ краката на владѣтеля, който я хвърли, та закачи и него“. Това е едната теза, която се е поддържала вѣнъ отъ парламента, която ще бѣде разисквана и тукъ. Другата теза е слѣдната: 16 юний е едно послѣдствие отъ 15 юний, отъ май, отъ априлий, отъ мартъ, отъ февруарий, отъ януарий, отъ цѣлата прѣдшествующа политика на кабинета, който тогава управляваше България.

Азъ пакъ сега ще разгледамъ 16 юний, но къмъ него ще се повърна по-послѣ. За 16 юний, ще кажа, сж възможни три прѣдположения. Анкетата ще ни установи кое отъ тѣхъ е вѣрното. Или на 16 юний българското правителство е знало, че ще се даде заповѣдъ за война — впрочемъ нещастieto е тамъ, че не за война, защото азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че ако се рѣшаваше да се води война, щѣше да се обяви хорски, въ другъ моментъ, а не въ онзи, когато имаме 30—40 хиляди души въ отпускъ, ...

М. Такевъ: 60 хиляди.

А. Малиновъ: ... и че тая война щѣше да бѣде побѣдоносна, както бѣше побѣдоносна войната противъ Турция. Но този въпросъ е другъ. Не ща върху него да се простирамъ, защото разискването по него би ме завело далечъ. Връщамъ се на въпроса тѣй, както го поставихъ: или на 16 юний правителството знае, че ще има 16 юний, и въ такъвъ случай отговорността е само негова, или же правителството не знае, че ще има 16 юний — въ такъвъ случай отговорността не е само негова.

Д-ръ П. Табурновъ: За незнанието?

А. Малиновъ: Или же третото и послѣдно прѣдположение, че правителството е гледало прѣзъ прѣсти на онова, което ще има да стане, допуснало е, търпѣло е да се дойде до тази дата. Тѣзи три прѣдположения, единичко възможни около 16 юний, сж прѣдположенията, които ще има да бѣдатъ разяснени отъ анкетната комисиия.

Повдига се въпросъ и за 18 юний и се поддържа тукъ, че ако правителството на г. Данева не би било дало заповѣдъ за спирането на отпочнатитѣ по-рано военни дѣйствия, побѣдата щѣше да бѣде наша. Да-ли щѣше да бѣде наша или чужда, по този въпросъ ние въ парламента нѣмаме друго доказателство, освѣнъ личнитѣ свидѣтелства на единъ отъ ораторитѣ г. Ангеловъ, който ни заяви, че това било ситурно ...

И. Ангеловъ: На всички, г. Малиновъ, на цѣлия народъ, който бѣше тамъ.

А. Малиновъ: Това, което азъ говоря, г. Ангеловъ, трѣбва и васъ да интересува. Много важно е да се види, да-ли на 16 сръщу 17 юний сме имали тѣзи успѣхи, за които ни говорите, и защо въобщо е била издадена заповѣдта на 18 юний. Азъ поставямъ въпроса, вие ще има да го освѣтлите, но споредъ мене — и ето ми най-важната мисль, която азъ имамъ да изкажа прѣдъ васъ — причината за нашата катастрофа не се крие тукъ, а другагѣ.

Д-ръ К. Провадалиевъ: То е най-важното.

А. Малиновъ: Къмъ тоя въпросъ минавамъ, и набърже ще го разгледамъ, като се помжча да се подкрѣпя съ документи, които намирамъ публикувани въ тритѣ книги: зелената ромжиска, оранжевата руска и червената австрийска. И ще се радвамъ

заедно съ васъ, ако моятъ заключения, които ще сградя върху даннитъ, които ще ви цитирамъ, ще могатъ тукъ да се опровергаватъ отъ виновниците на катастрофата; искамъ да мисля, че това ще бжде, ако не невъзможно, то, въ всеки случай, твърдѣ мажко.

Г. г. народни прѣдставители! Че поведението на нашитѣ бивши съюзници, сърби, гърци и черногорци, спрѣмо насъ, отъ гледна точка на морала, не издържа критика — върху това нѣма да споримъ; че поведението на Сърбия спрѣмо насъ, и нейнитѣ искания отъ гледна точка на лежнѣта не издържатъ също критика — и върху това нѣма двѣ мнѣния. Ето защо, нѣма да занимавамъ народното прѣдствителство тукъ съ моето възмущение, защото то е и ваше; за цивилизования свѣтъ е ясно, че тѣ, съюзниците ни, постѣпиха спрѣмо насъ коварно, че тѣ прѣдавиха едни искания спрѣмо България, които не отговаряха на заслугитѣ имъ въ съюзнишката война. Напразно е да плачемъ надъ всичко това. — И менъ занимава тая минута другиятъ въпросъ, който ще занимава и анкетната комисия. Ако наистина поведението и исканията на Сърбия и Гърция спрѣмо България сѣ били такива, каквито вие ги знаете, ако тѣхнитѣ искания България не е могла да приеме, правителството трѣбваше да рѣши какъ ще дѣйствува спрѣмо съюзниците. То е могло и е трѣбвало да избере едни отъ слѣдующитѣ линии на поведение: или да заяви открито на нашитѣ съюзници, че тѣхнитѣ искания сѣ искания непримеливи, и да се готви къмъ война, или като помисли върху положението на България, върху невъзможността да намѣри подкрѣпа, да каже на съюзниците: „Господа, да кжсаме, да рѣжемъ, но да свършимъ полюбовно“. И тѣй на опрѣдѣлитѣ се вече искания на нашитѣ съюзници, българското правителство можеше да отговори: „Не ги приемамъ и да се готви къмъ война“ или „Приемамъ ги, защото мисля, че по този начинъ все-таки ще запазя нѣщо, което ще напомня велика България“. И най-послѣ имаше трети изходъ. Той е слѣдующиятъ: „Война нѣма, нѣмамъ куража да я обявя; да склучи миръ, да уреди спорнитѣ въпроси, но по любовенъ начинъ съ Гърция и Сърбия, не мога, защото се боя отъ общественото мнѣние, отъ отговорностъ“. Въ таквъ случай на правителството не оставаше друго, освѣнъ двата спора, съ Гърция и съ Сърбия, да ги прѣпрати на арбитражъ. Това сѣ тѣ тритѣ положения, тритѣ линии на поведение.

В. Коларовъ: И четвърто има — да раздѣлимъ.

А. Малиновъ: Не Ви разбрахъ.

Д-ръ Н. Провадалиевъ: Г. Малиновъ! Понеже сте толкова любезенъ и позволявате да Ви задаватъ въпроси, позволете и азъ да Ви попитамъ, кое поведение Вие бихте прѣдпочели да държите?

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Моето убѣждение, което си съставихъ, слѣдъ изучаването на достѣпнитѣ менъ книжа, документи, които намирамъ въ тритѣ посочени вече отъ менъ официални издания на Русия, Австрия и Ромъния, е това, че правителството, начинайки отъ м. февруарий до послѣдната минута не можа да избере нито една отъ тѣзи три линии на поведение, а това е, което погуби него и България. Като не се рѣшавахме на нищо, тукъ добива значение, може-би, фразата на г. Киркова, че ние, фатално вървѣхме къмъ 16 юний. Да ви цитирамъ цѣлата прѣписка, всичкитѣ стадии на нашитѣ прѣговори съ сърби и гърци, е ненужно по тая проста причина, че вие ги знаете. Азъ же се позова само на единъ фактъ, отжслечно взетъ, дотолкова, доколкото той е нуженъ, за да илюстрирамъ и подкрѣпя изказаната мисль. Допрѣди публикуването на тѣзи книжа, които сѣ прѣдъ менъ, за мене бѣше

неясно, по кой начинъ ще раздѣлимъ кожата на убитата мечка. Да почна отъ Гърция. Азъ мислѣхъ, че гърцитѣ сѣ непримирими, че тѣ никога не сѣ искали да кажатъ на българитѣ минимумъ отъ свонитѣ искания, че тѣ сѣ стояли всекога на тази база: „Всичко, което държимъ е наше“. Какво излиза? Отъ ромънската книга, чини ми се, . . .

М. Таневъ: Отъ руската.

А. Малиновъ: . . . или отъ руската личи, че Венизелосъ, когато е миналъ прѣзъ София — а той мина слѣдъ свършването на вторитѣ лондонски прѣговори — . . .

Д-ръ Н. Геннадиевъ: На 24 януарий бѣше въ София.

А. Малиновъ: Да, г. Венизелосъ отиде въ Бѣлградъ и бѣ поканенъ отъ г. Гешова да дойде въ София. Той дойде. Венизелосъ, както личи отъ една телеграма на Неклюдова до Сазонова отъ 27 януарий 1913 г. — ще я намѣрите въ сборника на дипломатически документи подъ № 183 тукъ въ София, е казалъ: „Гръцкото правителство има становище, хубаво, лошо, но е становище, а то е слѣдующето: на васъ, българитѣ, ще бждатъ дадени Кавала, Драма, Съресъ“ — забѣлжете — „Кукушъ“, и не зная защо е споменалъ и за Битоля, защото всекога считахъ, че въпросътъ за Битоля, въ всеки случай, нѣма да нареждаме съ Гърция. . . .

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Защото по-прѣди я искаха гърцитѣ, заедно съ Кавала.

А. Малиновъ: „Ето нашитѣ отстъпки, а оттамъ-пататъжъ — Солунъ, Халкидонъ безъ Атонъ, Енидже-Вардаръ, Воденъ и Костуръ сѣ наши“.

Г. Кирковъ: Въ една своя рѣчь произнесена тогава въ гръцкия парламентъ, Венизелосъ говори открито и убѣждава депутатитѣ да се присѣдинятъ къмъ тази идея.

Прѣдседателъ: (Звъни) Моля, г. Кирковъ, не прѣкъсвайте.

А. Малиновъ: Това подкрѣпя моята мисль. Азъ не го знаехъ. — Явно става, че отъ идването на Венизелосъ въ София се е разбрало отъ българското правителство, че гърцитѣ нѣма да отстъпятъ ни Костуръ, ни Солунъ. За българското правителство прѣдстоеше или да се откаже отъ тѣхъ и да понесе за това отговорността прѣдъ страната, или да обяви войната — или-же да каже: „Азъ съ васъ не мога да се споразумѣя, този въпросъ ще го изпрати да го рѣши едно трето лице“. Ако обаче прослѣдите дипломатическата кореспонденция по този въпросъ, ще видите, че правителството не се е рѣшавало нито на едно отъ тѣзи нѣща. И създава се слѣдното фактическо положение: Одринъ пада, водимъ едни безполезни, безсмислени боеве на Буякъ-чекмедже, а слѣдъ това трѣгва нашата армия и върви. Кждѣ върви? Върви къмъ 16 юний. Отъ тази кореспонденция, която се намира тукъ и която нѣма да ви цитирамъ, личи, че българското правителство никога не е могло, не било способно да вземе опрѣдѣлено становище по този въпросъ, защото по него въ самия кабинетъ сѣ сжществували двѣ политики, двѣ течения. Едното е било: да се направятъ на съюзниците концесии и да се свърши; другото е казвало: „Това нѣма да стане, и ако е нужно да се води война съ гърцитѣ — ще я водимъ“.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Въ кой кабинетъ е сжществувало разногласиѣ: въ кабинета на г. Данева ли или въ кабинета на г. Гешова?

А. Малиновъ: Въ кабинета Гешовъ—Даневъ и Даневъ—Гешовъ.

Министъръ П. Пешовъ: Значи, и въ двата кабинета.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: За Гешовия кабинетъ това не е вѣрно.

А. Малиновъ: Вѣрно е, трѣбва да заявя, г-да, че отъ дипломатическата кореспонденция, която е публикувана, слѣдва едно важно нѣщо. То е, че отъ м. февруарий — прѣзъ мартъ, априлий — бившиятъ нашъ премиеръ-министъръ, г. Гешовъ, се мнѣи много; той вижда войната, той заявява, че не я иска. За това има рапорти . . . Но, отъ друга страна, има въ оранжовата книга единъ характеренъ рапортъ на руския прѣдставителъ, който казва на своето правителство: „Г. Гешовъ не може да рѣководи събитията; макаръ и да има добри желанія, добри намѣрения, но не може“ . . .

Д. Драгиевъ: Другъ ги рѣководѣше.

Н. Цановъ: Рѣководѣше ги главната квартира, съ бай Фердинанда.

Прѣдседателъ: (Звъни)

А. Малиновъ: Безспорно, съ него . . .

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Не се касае до него.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Ще ви цитирамъ и за Сърбия само единъ фактъ; прави уговорката, че биха могли да се цитиратъ много такива. Отъ телеграмата, която г. Неклюдовъ изпраща на своето правителство, и която е публикувана подъ № 134, става явно, че още на 13 февруарий сръбското правителство е денонсирало договора съ България, като е заявило: „Ние съ васъ, българитѣ, нѣма да уредимъ спороветѣ си възъ основа на договора; ще искаме да бждете вие, българитѣ, спрѣмо насъ по-лагес; ние сме ви принесли едни заслуги, каквито не бѣхме длъжни да ви окажемъ — ще ни платите“, една оригинална логика на съюзникъ, но логика, на която трѣбваше да държимъ смѣтка. Спрѣмо Сърбия становището, което правителството е могло да вземе, политиката, която е могло да си опрѣдѣли, пакъ може да се изрази въ тѣзи три линии на поведение, за които азъ ви говорихъ по-рано: или война, или да склучи миръ, като отстъпи Велесъ, Прилѣпъ и т. н. или да прѣпрати надлежното досѣ на руското правителство, което, споредъ нашия договоръ, бѣ компетентно да рѣши спора ни съ Сърбия. Но да се е стѣпило здраво нѣкога на една отъ тѣзи три почви, това нѣма да го съгледате въ поведението на бившето правителство.

Да говоря за ходенето на г. Гешова въ Цариградъ, за срѣщата му съ г. Пашича, за съвѣтитѣ на Русия за демобилизация, за условията и проекта ни да отидемъ въ Петербургъ, да се подложимъ на арбитражъ и т. н., то е дълга история. Азъ бѣлѣжа това, което е характерно. Ето тукъ, въ тази колѣбливостъ, въ нежеланието да се вземе отговорностъ за такава или друго рѣшение на въпроса, азъ виждамъ причината за нашата катастрофа.

Тази причина лежи и другадѣ. Азъ ще ви я посоча. И колкото тя да ви се види маловажна, тя е отъ значение въ моитѣ очи. Колѣбанията, страхътъ на правителството да се рѣши на това или на друго, се дължатъ и на общественото мнѣние, . . .

Г. Кирковъ: На атмосферата.

А. Малиновъ: . . . на атмосферата.

И. Ангеловъ: Която бѣше само въ кафене „България“.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: На отсъствието на мнѣние въ Министерския съвѣтъ, г. Малиновъ.

Н. Харлаковъ: И на военната цензура, която дирижираше общественото мнѣние; на цензурата чрѣзъ Симеонъ Радевъ, който не допускаше ни една статия.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Принуденъ съмъ да Ви кажа, че въ тия думи, за голѣмо съжаление, нѣма абсолютно нищо вѣрно.

Симеонъ Радевъ бѣше на бойното поле. Извика го г. д-ръ Даневъ да го праща въ Парижъ по постановление на Министерския съвѣтъ.

Н. Харлаковъ: Цензурата, която бѣше въ разположение на главната квартира, дирижираше общественото мнѣние.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Не е вѣрно. Вие говорите работи, които не знаете.

И. Ангеловъ: Когато се връщахъ отъ Султанъ-тепе, заедно съ Симеонъ Радевъ се върнахъ.

Н. Харлаковъ: Цензурата бѣше дирижирана отъ главната квартира и отъ всички партизани, които искаха да наложатъ войната.

И. Ангеловъ: Въ София имаше цензура, която се намираше въ рѣцѣтъ на правителството, но имаше и негодая, които стоеха въ кафене „България“ и само клюкарствуваха.

Прѣдседателъ: Оставете прѣкъсванията. Моля тишина.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Защо да отричамъ факта, че всички ние, които не бѣхме на бойното поле, а въ София, бѣхме малко войнствени; нищо не давахме никому — такава бѣ общественото мнѣние. (Възражение отъ дѣсницата)

Прѣдседателъ: Моля Ви се, най-послѣ това е негово мнѣние.

Отъ крайната лѣвица: Това е мнѣние на българската буржоазия.

А. Малиновъ: Но не е важно на какво мнѣние е билъ Малиновъ или на какво мнѣние е билъ г. Радославовъ, или г. Геннадиевъ, важно е, да-ли на това мнѣние, а не на собственото трѣбваше да държи смѣтка правителството, за да не направи дѣла, които можеха да погубятъ страната. Мнозина сж могли да бждатъ на погрѣшно мнѣние, но не и правителството. Азъ дължа тукъ да ви цитирамъ хубавитѣ думи на ромънския кралъ Каролъ, които сж били казани на г. Данева, както личи отъ единъ рапортъ на г. Гика. Г. Гика претендира тия думи да сж били казани. Кралътъ казалъ на г. Данева, когато той заминава за Лондонъ: „Въ моето 40-годишно царуване ми се е случвало много пѣти да отида противъ общественото мнѣние, защото такъвъ е билъ интересътъ на моята страна. Истинскитѣ държавници, г. Даневъ — а вие претендирате легитимно на тая титла — *légitimement* — законно, основателно, . . .

Г. Кирковъ: Съ право.

А. Малиновъ: Да. — . . . трѣбва да знаятъ въ единъ даденъ моментъ да взематъ необходимитѣ

решения, които сж — *contre le sentiment irraisonné du gros public* „на широката публика“ — така да я наречемъ — която не знае работитѣ и не може да ги знае.

Г. г. народни прѣдставители! Сега ще ми позволите пъкъ да прослѣдя политиката на нашето правителство спрѣмо Ромѣния; този въпросъ е по-интересенъ. Всички ние, които сме управлявали и които не сж управлявали България, всѣкога добръ сме разбирали, че при една евентуална война съ Турция, ще трѣбва по нѣкой начинъ да си обезпечимъ тѣла, да си уредимъ отношенията съ Ромѣния, и опити за уреджане на този въпросъ за обезпечаване на този тѣлъ въ миналото сж ставали. Войната се отпочна на 5 октомврий. Отъ даннитѣ, съ които азъ тукъ разполагамъ, личи, че на тази дата тѣлтѣ ни не е билъ обезпеченъ, защото не е обезпечение нотата на г. Гешова, съ която той извѣстява ромѣнското правителство, че разчита на благосклонния неутралитетъ на Ромѣния. Веднага слѣдъ първитѣ ни побѣди на 22 октомврий, ромѣнитѣ си направиха смѣтката.

Г. Нирковъ: Помирисаха, че има плячка . . .

А. Малиновъ: Въ нотата на Майореско, публикувана подъ № 8, се казва така: „На Турция ще се остави Одринъ; ще се създаде Албания подъ суверенитета на султана — на 22 октомврий мнозина отъ насъ не сж сѣнували за Албания — земитѣ, отнети отъ Турция, ще се раздѣлятъ между съюзницитѣ, споредъ както сж се уговорили, а на Ромѣния ще трѣбва да се ректифицира добруджанската граница“. Благосклонниятъ неутралитетъ си е неутралитетъ, ромѣнското правителство иска териториални компенсации. Въ сжщата зелена книга съ дата 4 ноемврий се намира една телеграма на Гика, отъ която личи, че прѣдъ г. Гешова той вече повдига въпроса не за една *rectification légère*, а за една ректификация по-сериозна, за гр. Силистра. Забѣлжително е, че г. Гешовъ, който му казва, че нея не може я одобри общественото мнѣние — пакъ то нещастното — между прочемъ заявява, че българското правителство би се съгласило да се демонтиратъ силистренскитѣ укрѣпления и да се задѣлжи българското правителство да не държи тамъ воененъ гарнизонъ, а Гика добавя, че нему му се чини, че би могло даже да се иска, щото да се демонтиратъ и укрѣпленията около Шуменъ и да се задѣлжи българското правителство и тамъ да не държи гарнизонъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ ви цитирамъ тѣзи депеша, за да ви покажа, какъ относително сж били скромни въ началото исканията на Ромѣния и какъ тѣ сж нараснали по-послѣ, за това, че нашето правителство — отъ страхъ прѣдъ общественото мнѣние — на врѣме не е могло да се споразумѣе съ Ромѣния. И на 18 декемврий вече въ една циркулярна нота на г. Майореско — подъ циркулярна нота разбирамъ писмото, което той е адресиралъ до прѣдставителитѣ на Ромѣния при великитѣ сили и малкитѣ държавици — се казва така: „Претенциитѣ на Ромѣния сж Тутраканъ съ или безъ Добричъ и на югъ отъ Екрене“. Но забѣлжително е едно. „Въ замѣна на това, казва Майореско, ако България би приела да третирате на тая база“ — а тя не е послѣдната му дума, разумѣва се — „ромѣнското правителство би се съгласило да прѣкара моста на Дунава и да даде своята дипломатическа подкрѣпа на България“. А на декемврий дипломатическата подкрѣпа на Ромѣния за България, който иска да разбере какво значи тя, не бѣ за прѣзиране, особено за онази България, която слѣдъ обявяването на войната на 5 октомврий измѣни първоначалната задача на войната. Мисля, че нѣма да спорятъ и най-заинтересованитѣ въ случая лица, тогавашнитѣ министри, че ако ние обявихме войната за това, защото Турция отказа да

ни даде реформи, то слѣдъ като я обявихме, никому не е минавало прѣзъ ума, че ние като побѣдители ще се задоволимъ само съ реформи. Азъ ще призная прѣдъ васъ, че не само българското правителство — за него собствено не зная — но ние, другитѣ слѣдъ обявяването на войната разбирахме, че ще я водимъ за хегемония на България на Балканския полуостровъ. И азъ не виждамъ да е опасно да назова тая истина, както не виждамъ нищо прѣстѣпно въ това, щото едно българско правителство или една България да си поставятъ за дългъ подобна задача. И когато българското правителство вече слѣдъ обявяването на войната, слѣдъ октомврий, слѣдъ побѣдитѣ измѣня цѣлитѣ, които гонѣше първоначално съ тая война, всѣка дипломатическа подкрѣпа, отъ кждѣто и да идѣше, бѣ нужна. По-късно българското правителство видя, че съ ромѣнитѣ ще трѣбва да се приказва, че нѣма да се задоволятъ съ принателството ни само, че ще трѣбва по нѣкой начинъ да се нареди съ тѣхъ. И ето на 20 декемврий Даневъ е вече въ Лондонъ. Отъ тамъ четемъ телеграмата на Мишу: „Даневъ заяви, че той е съгласенъ на една лека ректификация“. Мишу телеграфира сжщо, че Даневъ не си е казалъ послѣдната дума. Таке Йонеско телеграфира и той на другия денъ на своя министър-прѣдседателъ, че Даневъ отъ една *très légère rectification* повече нѣма да даде, защото нѣма инструкции. На 26 декемврий Майореско отговаря на Таки Йонеску: „Какъ Даневъ да нѣма инструкции?“ — Ето тукъ започватъ едни истории, на които ние не можемъ да не се спремъ. „Напротивъ, азъ, телеграфира Майореско, отъ София зная и г. Гешовъ увѣрява, че Даневъ има *pleins pouvoirs pour traiter et conclure*“, пълни права да третира, и да сключва. И Майореско добавя: този начинъ на г. Данева, че все нѣмалъ инструкции, когато изглежда да ги има, е една система, която азъ не мога да одобря, защото това е една система — употребява единъ рѣдко употребимъ глаголъ — на *tergiverser*.

Министъръ П. Пешевъ: На протакане.

А. Малиновъ: Не е протакане; тя е по-силна дума „шейретуване“ — не зная впрочемъ точно.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Отъ коя дата е тая телеграма?

А. Малиновъ: Отъ 8 януарий подъ № 31.

На 12 януарий Майореско, най-послѣ, заявява още по-категорично: „Вие ще се обясните, защото хитруванията и забикалките — тѣй се изразява той — азъ не мога да търпя. Ще трѣбва, най-послѣ, да се свѣрши. Даневъ ли ще има пълномощие, българското правителство ли ще има, да кажатъ своята послѣдна дума“. Тя не се казва. На 18 януарий — положението, сега човѣкъ като го изучава, изглежда да е било много лошо — ромѣнитѣ рѣшаватъ да навлѣзатъ въ България. И, г. г. народни прѣдставители, ако ромѣнитѣ не сж навлѣзли тогава въ България, то е поради свѣтитѣ, които му е дало германското правителство — за това има данни въ дѣлото — и поради твърдѣ енергичния езикъ, който е държало тогава руското правителство спрѣмо Ромѣния. Нано на 18 януарий отъ Петербургъ телеграфира, че когато той е заявилъ на Сазонова, че ромѣнското правителство, може-би, ще бѣде принудено да заловѣда на своитѣ войски да навлѣзатъ въ България, тогава Сазоновъ му отговорилъ: *Le gouvernement impérial ne serait plus maître de la situation en face — виждате на какво се силава Русия — de l'effervescence du monde slave* — че Русия въ тоя случай не би могла да се противопостави на възбуждението, което такъвъ единъ фактъ, такова едно навлизане въ България би прѣдизвикало въ славянския свѣтъ, и затвршва съ още по-енергиченъ начинъ, като казва:

La Roumanie y réfléchira deux fois. Защо ми трябва това? Защо се спирамъ на този фактъ? За да направя слѣдующето заключение, г-да. Единъ отъ нашитѣ дипломати съобщава, че ако Русия активно и енергично не е искала да се застъпи напоследъкъ за България, то е затова, защото нѣкаква си конвенция, която била съществувала, не била зачитана отъ българскитѣ правителства. Вие виждате, че на 18 януарий Русия заплашва Ромъния съ единъ енергиченъ езикъ не затова, защото по онова врѣме се зачита конвенцията ни съ Русия, а за това, защото ти счита, че въ тоя моментъ навлизането на Ромъния въ България може да запази цѣла Европа, защото прѣзъ това врѣме Русия е още приятелка на България.

Азъ искамъ прѣдъ васъ да изтъкна и да подчертая, че благодарение на декананото застъпничество на тази велика държава, на 18 януарий ромънитѣ още тогава, въ първата война не навлизоха въ България, за да завзематъ не само Силистра, но Тутраканъ—Балчикъ, това, което тѣ вземаха въ втората война. И ако се позволи на ромънитѣ да навлезатъ по-послѣ и да заематъ линията Тутраканъ—Балчикъ, азъ ще ви докажа защо това е станало, като дойда до тѣзи моменти. Тия моменти набърже ще ги прослѣдя. Азъ съмъ въ края на рѣчъта си, г. г. народни прѣдставители.

Г. Дангилевъ: Малко отидиъ да се даде.

А. Малиновъ: Но, азъ ще свърша скоро.

На 23 май ние сме вече слѣдъ петербургската конференция; Силистра дадена; надлежнитѣ комисии сѣ изпратени съобразно съ тази конвенция да разграничатъ нашата територия отъ ромънската. Но на 23 май, когато за ромънитѣ и за цѣлъ свѣтъ става ясно, че България ще свърши съ нова война, че тя върви къмъ такава, не мога да разбера, когато ни се казва отъ бившето правителство тукъ: „Ние не виждахме, че вървимъ къмъ война; никой не искаше тази война“. Интересното е, че на 23 май въ Букурещъ виждатъ, че ние ще правимъ война, а въ София софийското правителство казва: „Азъ не янахъ подобно нѣщо“. На 23 май Майореско прѣдупрѣждава българското правителство и му казва, че въ случай на една война Ромъния нѣма да остане индиферентна. Тукатъ си ви напомнямъ телеграмата на императора отъ 26 май и сговора на царя, даденъ на тая телеграма, за да ви покажа, защо на 29 май слѣдъ тая телеграма за ромънското правителство става ясно, че ще влиза въ България и че никой нѣма вече да му прѣпятствува да направи това. На 29 май Сазоновъ води бесѣда въ Петербургъ съ Вибеско — той не бѣше тогава дипломатически прѣдставителъ, не знамъ какъвъ бѣше — който вижда, че вървимъ къмъ война, тя е ясна за него и заявява на Ромъния чръзъ Вибеско приблизително слѣдното: „Нашитѣ интереси сѣ вашитѣ сѣ солидарни; ние ще трѣбва да въдворимъ редъ на Балканитѣ; тамъ има размирници, тамъ има хора, които не знаятъ какво правятъ“. Езикътъ, който държи на 18 януарий Сазоновъ, когато ромънитѣ се канятъ да навлезатъ въ България, е единъ — „вашиятъ кралъ и ние ще помислите два пѣти, прѣди да влѣзете въ България“ — този езикъ сега, на 29 май, слѣдъ телеграмата на императора, е другъ: „Нашитѣ интереси ставатъ солидарни, тамъ, въ България, нѣма кой да разбира, тамъ нѣма кой да слуша, ние, ромънитѣ, които заявявате, че нѣма да останете индиферентни въ такава една съюзнишка война, това е и нашето, на руситѣ мнѣние“.

Г. Кирковъ: Влизайте въ България.

А. Малиновъ: Каквото щете правете. И тѣй за мене Русия промѣня фронта спрѣмо българското правителство и го промѣня по единъ начинъ демонстративенъ слѣдъ тая дата, слѣдъ отговора на

царя, даденъ на императорската телеграма. Тогава отъ тоя денъ приятелството на Русия, на което разчиташе българското правителство, се изгуби.

Д-ръ В. Черневъ: И то русофилско правителство.

А. Малиновъ: Но по-нататъкъ срѣщаме въ ромънската зелена книга редъ телеграми, отъ които се вижда, че французкото правителство също одобрява заканата на ромънското правителство да навлезатъ войскитѣ му въ България. Ние виждаме, тамъ же, че и правителствата на други велики държави сѣ направили същото, виждаме съ една рѣчъ какъ България остава безъ единъ приятел. Минавамъ на датата 5 юний.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Всички съвѣтватъ България.

А. Малиновъ: Всички дѣйствително съвѣтватъ България, ако е възможно да се помири съ Ромъния, защото по единъ най-ясенъ начинъ прѣдупрѣдиха България, че Ромъния ще навлезе и ще вземе това, което иска. На 5 юний, отъ единъ разговоръ, който е ималъ г. Даневъ съ г. Гика, личи, че за г. Данева въпросътъ, какво войната е неизбѣжна, е станалъ ясенъ. Г. Даневъ е заявилъ на г. Гика слѣдующето нѣщо, че той е противъ войната — така излиза — но ако стане пужда да се обяви войната на сърби и на гърци, той иска да знае какво ще иска сърбицъ това Ромъния.

Д-ръ С. Даневъ: Ако Сърбия ни обяви войната.

А. Малиновъ: Така е прѣдложено, г. Даневъ, азъ ще прочета буквално телеграмата, не съмъ се излъгалъ. (Чете) „Si malheureusement, nous avons la guerre avec nos alliés, ако ние имаме война — тѣй е прѣдложено — но това сѣ подробности. Важното, на което искамъ да обърна вниманието на г. г. народнитѣ прѣдставители е, че на 5 юний съ чуждѣ дипломатъ се третира въпросътъ за войната и се отгари отъ г. Данева пазарлъкъ за компенсации на Ромъния. На 11 юний Майореско съобщава тукъ на Гика да се съобщи на българското правителство и на другитѣ държави, че нему сѣ омръзнали тия прѣдложения, както той се изразява, тия Conversations vagues sont superflues, и той иска да знае какво ще се даде. Както виждате Ромъния е готова: на прѣдложението на г. Данева, щото въ случай на война България да има на своя страна Ромъния, ще бѣда на ваша страна, казва Майореско, но искамъ компенсации, не ша приказки, не ша conversations vagues. На 13 юний — ние доближаваме до фаталната дата — Майореско телеграфира тукъ: „Съобщете ми резултата отъ моята посѣтка“, а послѣдната му е: „Приемамъ компенсацията, и ще бѣда на ваша страна“. Това изрично не се казва, но това личи отъ телеграмата му. По-нататъкъ ромънската книга мълчи.

Д-ръ В. Черневъ: А нашата говори.

А. Малиновъ: Впрочемъ виноватъ, има една телеграма отъ 18 юний на Гика. На 16 юний се започва на войскитѣ ни да атакуватъ и тѣ направиха това, което имъ се започнава; азъ не зная, дали успѣшно или безуспѣшно вървятъ боеветѣ, на 18 юний се дава заповѣдъ за спиране на военнитѣ дѣйствия — по какви причини, ще бѣде, разумѣва се, отъ значение да знаемъ самата истина, но на 18 юний пакъ г. Даневъ се вижда съ г. Гика и сто какво казва той нему: „Вие, г. Гика, ме плашите, че ще навлизете въ България — защото Ромъния не бѣше влѣзла на 18 юний — най-послѣ ще влѣзете,

какво ще направите? Ще вземете Тутраканъ—Балчикъ, това, което искате, ще влѣзете въ Добруджа, тя ще бѣде ваша. По-далече не можете да отидете; защото не можете за едно кѣсо врѣме да мобилизирате вашата войска, а до 10 дена азъ ще свърша работата съ сѣрбитѣ” . . .

А. Станчовъ: Не е зналъ за войната съ съюзниците, за това.

Д-ръ П. Джидровъ: Коя е тая телеграма?

А. Малиновъ: Телеграмата на г. Гика отъ тукъ за разговора му съ г. Данева . . .

Д-ръ П. Джидровъ: Отъ кѣдѣ цитирате?

А. Малиновъ: Отъ зелената книга. — Най-интересното тукъ е, че Гика подозира въ това врѣме Данева — знаете ли въ какво — че е съ Австрия на 18 юний . . . То е любопитно. И то въ тази смисълъ „подозира“, че за него не е невѣроятно, че държавниятъ глава е натоварилъ Данева да попита Австрия, да-ли нѣма да ни бѣде полезна. Ние влѣзохме съ двата крака, ние сме на 18 юний. Ще ми позволите, г. г. либерали, азъ мисля, че тукъ има нѣщо неясно, на което се дължи и вашето писмо отъ 23 юний.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Нищо общо нѣма.

П. Даскаловъ: Всички мислѣха, че г. Даневъ е по-уменъ, та затова прѣдполагаха, че той трѣбва да се е споразумѣлъ и затуй прѣдприема такива дѣйствия.

Прѣдседателствуващъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля тишина!

А. Малиновъ: По-нататкъ, ние сме вече въ война. За дипломатическата кореспонденция подиръ 16, 17, 18 юний, въобще прѣзъ мѣсецъ юний, нѣма да говоря, макаръ тя да е много интересна за анкетата. Гика, който е още тукъ, въ София и когото още молятъ ромжнитѣ, да не отиватъ така далечъ въ своитѣ претензии да навлизатъ въ България, на 22 юний телеграфира на своя министъръ: „Мѣчно ще се споразумѣмъ съ българитѣ, защото има една статия въ в. „Миръ“, въ която ни наричатъ бандити, и изглежда тая статия да е на министра на просвѣтата, г. Пѣевъ. — Плачковъ“. Азъ искамъ да заключа, че е добръ министритѣ да не пишатъ въ вѣстникитѣ, защото ги улавятъ и по този начинъ ставатъ пакости. То се касае и до насъ всички.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Не сж имали работа аслж, затова сж писали.

А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Отъ цитираната кореспонденция, която е една малка частъ отъ онази, която вие ще прѣлистите въ зелената книга, слѣдва едно, че и прѣзъ втората война, както и прѣзъ първата война, въ сжщностъ, правителството не се е рѣшавало по нѣкакъвъ начинъ да уреди въпроса съ ромжнитѣ: или да имъ каже влѣзте, или же да имъ направи нужнитѣ отстъпки и да понесе отговорността за тѣхъ. Азъ трѣбва да кажа, че на 20 юний — а това бѣше първиятъ короненъ съвѣтъ, защото дотогава никакви коронни съвѣти не е имало съ участието на оппозицията — ние, оппозиционеритѣ, които бѣхме въ палата, дадохме нашето, на опозиционери, съгласие, да се дадатъ на ромжнитѣ компенсации.

Д. Драгиевъ: Не всички опозиционери сж били на туй събрание,

А. Малиновъ: Не всички. — На този короненъ съвѣтъ на 20 юний бѣха господата, които сж днесъ тукъ на министерскитѣ кресла, бѣхъ азъ и другъ нѣмаше.

Д. Драгиевъ: Само управляющитѣ партии.

А. Малиновъ: Да, управляющитѣ партии. — Г. г. народни прѣдставители! Прѣди да заключа съ нѣколко думи, сега ще процитирамъ още една телеграма. Това е телеграмата на Тарновски до Берхтолда отъ 15/28 юний, единъ денъ прѣди „бомбата“, както се изразяватъ народняцитѣ. Изслушайте тази телеграма: (Чете) „България трѣбва да рѣши, да-ли ще иска да има свободна рѣка за нападение сръбцу Сърбия и Гърция, сръбцу отстъпването на Ромжния линията Тутраканъ—Балчикъ“. И тъй, на 15 юний се съобщава на австрийското правителство, че България иска да знае . . .

Г. Кирковъ: Дробътъ на България.

А. Малиновъ: . . . да-ли ще има свободна рѣка да нападне Сърбия и Гърция. И азъ искамъ да знамъ заедно съ васъ всички, коя е тази „България“, да-ли това е българско правителство? . . .

Я. Сакжзовъ: Или Добровичъ.

А. Малиновъ: Не знамъ. — Г. г. народни прѣдставители! Както виждате има дѣйствително много и много неясности по катастрофата, която постигна България. Има нужда, слѣдователно, отъ една анкета, която да хвърли свѣтлината върху събитията отъ 1912—1913 г., но да хвърли, както казахъ въ началото, пълна свѣтлина, да ни изнесе цѣлата истина. Тогава много отъ телеграмитѣ, които не сж прочетени и тѣзи, които прочетохъ, ще станатъ по-ясни.

Г. г. народни прѣдставители! Ние сме за анкетата и по тоя въпросъ парува единодушие тукъ. Анкетата можа да ни обедини, но азъ си слагамъ въпросътъ: да-ли другото, което е нужно, за да влѣзе пазъ правия пазъ България, за да си намѣри тя приятели, не би могло да ни обедини? За анкетата е и тѣснакътъ, и широкитъ, и радикалътъ, и земледѣлецътъ, и демократътъ, и либералътъ, и самитѣ народняци . . .

В. Коларовъ: И г. Даневъ.

А. Малиновъ: . . . и г. Даневъ. Намѣри се нѣщо, което можа да ни обедини. Кое е то? Искаме да знаемъ истината за нещастията на България. Какво друго може да ни обедини? Доброто бѣдѣще на България. Нека се помжчимъ да го създадемъ. Азъ искамъ не да пишемъ само история, защото ще я напишемъ съ нашата анкета, а да си поставимъ друга една задача, да прѣдваримъ България отъ нови катастрофи, и да помогнемъ да излѣзе отъ онова мжчно положение — а споредъ мене то е мжчно — въ което се намира. За менъ тоя въпросъ е по-голямъ отъ въпроса за анкетата, която се иска. Въ една своя рѣчь, казана прѣзъ м. мартъ въ Скупщината, г. Пашичъ е опрѣдѣлилъ своята политика тукъ на Балканитѣ, политиката на Сърбия. Политиката на Гърция ние я знаемъ, на Ромжния сжщо. Всички тѣ спечелиха, всички тѣ сж силни, тѣ не загубиха. Дѣ сме ние — това не чухме. Вие искате да знаете истината за миналото, азъ искамъ да знамъ истината за настоящето. Пашичъ е казалъ така на Скупщината, споредъ както е прѣдана неговата рѣчь отъ нашата телеграфна агенция: (Чете) „Основата на сръбската политика е създадена отъ великитѣ исторически събития, които се развиха на Балканитѣ. Тя е създадена отъ обстоя-

телствата, при които четирите държави, Сърбия, Гърция, Черна-Гора и Ромъния, съюзени и солидарни, имаха да се борятъ противъ хегемонията на една държава на Балканитѣ. Сръбското правителство, както и правителствата на тия държави — той прави едни изявления силни — „които подписаха букурешкия миренъ договоръ, сж убѣдени, че тоя договоръ трѣбва да бѣде запазенъ отъ всѣкакви посѣгателства. Въ тази политика ние можемъ винаги да разчитаме на съдѣйствието на нашитѣ съюзници и на съгласието на Ромъния, тъй като тѣ всички сж готови да се защити създаденото отъ букурешкия договоръ положение“. За менъ е ясно, че бившитѣ ни съюзници и Ромъния сж уредили въпроса за поведението си спрѣмо България. България намѣрила ли е своето мѣсто? На Балканитѣ изглежда да нѣма ни единъ приятелъ. Да-ли ги дири, питамъ азъ, извънъ Балканитѣ? Изглежда да ги нѣма никѣдѣ. Дирила ли ги е и намѣрила ли ги е, ето вториятъ въпросъ, който ме интересува. А всички тѣзи въпроси за бъдѣщето на България — за мене сж по-важни отъ историческия само въпросъ: на какви причини дължимъ катастрофата. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Има думата г. Едхемъ Рухи.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. прѣдседателю! Дайте петъ минути отидиѣ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Като свърши рѣчта си г. Едхемъ Рухи, ще ви дамъ отидиѣ.

Едхемъ Рухи: (Отъ трибуната. Чете) Г. г. народни прѣдставители! Безспорно е, че днесъ българскиятъ народъ, който е най-прѣдприемчивиятъ и най-жизнеспособниятъ елементъ на Балканитѣ, както и самата България, сж тикнати въ една катастрофална пропастъ, която ще служи за примѣръ въ историята. Въ политическия животъ има както побѣди и триумфи, така сжщо и нещастия, и катастрофи. Обаче не трѣбва да се забравя, че опиянеността, побѣдитѣ на единъ народъ погнѣкога докарватъ до нещастие сжкия този народъ, а пъкъ тѣзи нещастия служатъ за поука въ бъдѣщето. Каквото е станало, станало, миналото не се връща. Българскиятъ народъ, обаче, за да добие напълно право да заживѣе единъ новъ политически животъ, трѣбва да извлѣче поука поне отъ послѣднитѣ исторически събития.

България стана слѣпо орждие на една безподобна въ историята политическа грѣшка: пролѣ се като порой кръвта на хиляди български граждани; на бойното поле останаха да се изтрѣбватъ единъ други два героични народи — българитѣ и турцитѣ — а прѣзъ това врѣме даде се възможностъ на гърци, сѣрби и ромънци да заграбятъ свещени земи, за които тѣ никога не сж дори сънували! Този, който е извършилъ тази грамадна грѣшка — тъй ясна и очевидна, че и едно малко дѣте може да я схване и разбере — е най-голѣмиятъ прѣдатель на отечеството. (Нѣкои отъ дѣсния центъръ ржкоплѣскаѣ)

Азъ съмъ турчинъ, но български гражданинъ, и като такъвъ, и като човѣкъ, който се ползува отъ права, съгласно законитѣ, въ името на всички мюсюлмани въ България, ще кажа, че понеже турското владичество е вече замѣстено съ българско и отъ 35 години насамъ, криво-лѣво, ние бѣхме свикнали вече съ българитѣ, затова ние не желаемъ да се развѣватъ, вмѣсто българското знаме, гръцко, сръбско и ромънско знамена. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ) Българскитѣ мюсюлмани дадохъ доказателства за това тѣхно желание, . . .

Г. Василевъ: Вѣрно.

Е. Рухи: . . . като пролѣха кръвта си и се биха рамо до рамо съ българитѣ въ боеветѣ срѣщу сѣрби, гърци и черногорци при Султанъ-топе, Пиротъ, Видинъ и пр. Днесъ ако прѣгледаме списѣцитѣ на убититѣ и ранени въ боеветѣ съ сѣрби и гърци, които списѣци се намиратъ въ Министерството на войната, ще констатираме много нагледно, че нѣколко хиляди мюсюлмани — български подданици — сж пролѣли своята кръвъ, наравно съ сѣгражданиитѣ си българи.

Хафузъ Садкъ Мехмедовъ: Вѣрно! Браво! (Ржкоплѣска)

Е. Рухи: Тая кръвъ въ моитѣ очи е едно много по-голѣмо право, отколкото правото на гражданство, гарантирано отъ законитѣ. Това право е право на кръвъ на народитѣ, право на екзекуция — талонъ, както го наричатъ свещенитѣ книги.

Човѣкъ не сѣрби при мисълта, че ще умре заради изпълнението на задълженията и обязаноститѣ си, които е повиканъ да изпълнява споредъ закона. Обаче, народитѣ, които се правятъ орждия на зли замисли и проливатъ кръвта си така, иматъ винаги правото да издигатъ гласа си. Самото обявяване войната отъ България бѣше една голѣма грѣшка. Българската армия спечели нѣколко голѣми побѣди. Защо тѣзи побѣди не можахъ да избавятъ България отъ катастрофата, която я постигна?

Историята по отношение седмогодишната война, като говори за военната слава на Фридриха Велики, който съ една малочислена армия спечели важни и голѣми побѣди надъ четири велики държави, като Русия, Швеция, Франция и Австрия, и който побѣдоносно диктува хоберксбургския миренъ договоръ, казва, че побѣдитѣ на Фридриха се дължатъ на неумѣнството и безтактичността на неговитѣ противници и отдава много по-голѣмо значение на политическиятъ побѣди на неговата дипломатия, отколкото на военнитѣ побѣди, спечелени на бойното поле.

Българскитѣ държавни мъже, които поеха върху себе си отговорността за войната, защо за минута не взеха прѣдъ видъ тази толкова важна политическа истина? Никакъ не забравямъ писаното въ вѣстникитѣ за лидера на демократитѣ, г. Малиновъ, който, въ отговоръ на Гешовци и Теодоровци, които слѣдъ нанесенитѣ побѣди при Люле-Бургазъ и другатѣ, отъ тази трибуна заявяваха: „Ние одрахме кожата на турцитѣ, . . .“

Н. Мушановъ: Не на турцитѣ, а на мечката — да се разберемъ.

Е. Рухи: „ . . . какво искате повече, има ли по-голѣми дипломати отъ насъ“, се провикна: „Не е лесно да се разруши една вѣковна империя“. Г. г. Гешовъ и Теодоровъ казваха, че за България ще бѣде достатъчно да се увѣнчае съ успѣхъ, ако бѣдатъ унищожени турцитѣ. Обаче, врѣмето доказа, че откогато въ Македония прѣстана да сѣществува турското владичество и откогато тамъ почна да се развѣва гръцко и сръбско знаме, тази Македония стана по-нещастна.

Отъ всички страни: Вѣрно!

Е. Рухи: Християнска Сърбия и Гърция унищожиха безкрупно и съ единъ замахъ българскитѣ църкви и училища, които турцитѣ почитаха, заедно съ привилегиитѣ имъ, въ продължение на шестъ вѣка.

Отъ дѣсния центъръ: Браво! Тѣй!

Е. Рухи: Значи, Гешовци и Теодоровци, съ своята политика на „одиране кожата на турците“, лъгали сж българския народъ и докараха днешната катастрофа на България.

Моето върване е това. Като свободен български гражданинъ, естествено, изказвамъ убѣждението си. Моля г. Теодорова, който се сърди, понеже изнасямъ това, да не прибѣгва до пашарми като тия, че ужъ турците били обиждали българския народъ, защото за хората на науката пашармитѣ изтъкватъ неспособността и несъстоятелността на авторитѣ имъ. (Общ смѣхъ. Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсниа центъръ)

Отъ тази трибуна азъ говоря като единъ истински българинъ. Желая да се гарантира и осигури почитането на човѣшкитѣ права на всички български граждани, безъ разлика на народностъ и религия.

Отъ лѣвия центъръ и лѣвицата: Това го има въ България.

Е. Рухи: . . . да откриятъ истинскитѣ виновници за погрома, който постигна България, вслѣдствие балканската война.

Прѣди да прѣкъсна думата си, ще се спра за една минута върху единъ юридически въпросъ, който засѣга нашата тема. Ако се сѣди отъ езика на печатнитѣ органи на г. г. Гешова и Данева, послѣднитѣ не били никакъ виновни за катастрофата, която сполетѣ България, вслѣдствие заповѣдта отъ 16 юний за настѣпление, а виновникъ за това билъ самъ царѣтъ. Срамувамъ се даже да спомена това оригинално твърдѣние отъ трибуната на Народното събрание, което ще постави въ недоумѣние цѣлия юридически свѣтъ. Кой може да отрече, че основнитѣ закони възлагатъ отговорността на държавния глава върху отговорнитѣ министри и че чл. 8 отъ българската конституция гласи, че царѣтъ е неприкосновенъ и неотговоренъ?

Д-ръ П. Джидровъ: Оставете царя настрана. (Глъчка)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звъни) Моля тишина, г-да.

Е. Рухи: Въ една конституционна страна държавниятъ глава не е нищо друго, освѣнъ една неприкосновена и неотговорна статуя. . . . (Веселостъ въ лѣвицата и смѣхъ въ крайната лѣвица)

Д-ръ Б. Вазовъ: Вие защо затворихте Абдулъ Хамидъ.

Н. Цановъ: Абдулъ Хамидъ бѣше ли такъвъ?

Е. Рухи: Такъвъ бѣше. (Глъчка)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звъни) Моля тишина, г-да.

Е. Рухи: Позволете, г-да! — . . . защото основниятъ законъ го припознава за такъвъ, а цѣлата отговорностъ възлага на министритѣ. Ако държавниятъ глава се противопостави на рѣшенията на единъ Министерски свѣтъ, послѣдниятъ трѣбва, въ противовѣсъ на незаконнитѣ желания на монарха, немедленно да си подаде оставката и да се оттегли отъ властта. Гешовиятъ кабинетъ спѣше ли, когато прѣди 16 юний българскитѣ войски се прѣнасяха отъ Чаталджа и заминаваха да воюватъ срѣщу гърци и сърби? Той всичко знаеше. Шило въ торба се не крие. Грѣшкитѣ на голѣмитѣ хора биватъ тоже голѣми; смѣтка за тѣзи голѣми грѣшки търси Народното събрание.

Балканската война направи да изгаснатъ и унищожки стотици хиляди български и турски огнища. Очакваме отъ почитаемиѣ народни прѣдставители да издирятъ и изкаратъ частъ по-скоро наявѣ виновнитѣ и отговорнитѣ за пролѣтата кръвъ.

Г. г. народни прѣдставители! Измежду почитаемиѣ колеги, които потърсиха смѣтка за дѣлата на бившето правителство, относително трагичнитѣ послѣдници на балканската война, г. Радевъ постави нѣколко твърди важни въпроси. Помежду тѣзи въпроси е и слѣдующиятъ — кой издаде заповѣдта да се покрѣстватъ насилствено помациѣ, отъ какъ произлѣзе това бѣдствие? Трѣбваше да се разясни и това.

Това запитване, направено съ открито чело отъ единъ български депутатъ отъ либералната правителствена партия, показва, че въ България сияе една зоря на правда и свобода срѣщу съществуващия фанатизмъ и безправие.

Отъ дѣсниа центъръ: Браво, браво!

Д-ръ Б. Вазовъ: Свобода и толерантностъ винаги е имало въ България.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля тишина, г. Вазовъ.

Е. Рухи: Въ сжщностъ, българскиятъ народъ не е създадалъ помашкия въпросъ. Това сж онѣзи наши чорбаджии съ голѣми и громки названия и епитети, които докараха и други бѣдствия и нещастия на България и които даже днесъ, въ Народното събрание, даватъ наставления на днешното правителство за почитане убѣжденията и религиозната свобода! В. „Миръ“ пакъ прави други шикани. Декларациитѣ на сегашното правителство, по отношение помациѣ, какво религиитѣ сж свободни, свѣдѣствата и религиознитѣ убѣждения се почитатъ отъ законитѣ, се тълкуватъ отъ тоя вѣстникъ като голѣмо прѣстѣпление. Това чудо показва, че създателитѣ на помашкия въпросъ, както и причината на всички нещастия, е бившето правителство — кабинетѣтъ на Гешова, който се бѣше надвесилъ като зловѣщо бѣдствие върху главата на българския народъ. Отъ друга страна, знае се, че прѣдседателѣтъ на комитѣта за насилствено покрѣстване помациѣ бѣше г. Бобчевъ.

Г. Кирковъ: Нашиятъ Бобчевъ ли?

Е. Рухи: Нѣма разлика между Стефанъ и Илия. (Смѣхъ въ крайната лѣвица)

Въ всѣки случай, отъ това нещастно дѣло не сж доволни нито честнитѣ българи, нито самиятъ Исусъ Христосъ. (Общ смѣхъ. Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсниа центъръ) Когато това насилствено покрѣстване се появи, сжщеврѣменно пловдивскиятъ мюфтия съ телеграми и рапорти редовно уведомяваше г. Гешова; цѣлата прѣписка отъ тѣзи рапорти е тукъ, при насъ. Г. Гешовъ не отговори даже нито на единъ отъ тѣзи рапорти. Правителството на г. Гешова не се интересува по този въпросъ даже колкото английския, французкия и австрийския консули; докато тѣзи консули обиколиха цѣлия Балкански полуостровъ и направиха разслѣдвания и анкети, народняшкото правителство остана глухо и нѣмо. Обаче, споредъ моето мнѣние, този атентатъ не е насоченъ само срѣщу вѣрата на помациѣ, а по-скоро и главно срѣщу честта на България, срѣщу толерантността на българския народъ, и освѣнъ това, днесъ България губи отъ това 70—80 хиляди вѣрни подданици. Всички помаци се изселватъ и бѣгатъ въ Турция и Балканитѣ оставатъ празни.

Отъ прѣдставителитѣ мюсюлмани: Браво, браво!

Е. Рухи: Повтарямъ, днесъ, заедно съ насъ, честното и просвѣтено българско обществено мнѣние и всички политически партии, освѣтъ народняцитѣ, (Смѣхъ и ржкоплѣскане отъ дѣсницата) порицаватъ и се гнусятъ отъ това прѣстѣпление. Срѣщу това зло прѣдъ мюсюлманитѣ, възрази и издигна гласа си честното българско обществено мнѣние.

Честта и толерантността на България изискватъ, като правова и цивилизована държава, да се откриятъ и посочатъ на всеуслышание прѣстѣпленицитѣ и се прѣдадатъ на правосъдието и на законитѣ, за да се види още единъжъ, че измежду балканскитѣ народи това е дѣйствително българскиятъ народъ, който възстава противъ несправдитѣ и прѣстѣпленията.

Хафузъ Садж Мехмедовъ: Вѣрно е.

Е. Рухи: Това е длъжностъ на Народното събрание.

Уважаемото либерално правителство се зае съ високоблагородната и справедлива инициатива да тури край на това зло, . . .

Д-ръ Б. Вазовъ: Не сте длъжни да го хвалите.

Е. Рухи: . . . което остава отъ бившето правителство, като прокламира свободата на съвѣстѣта, но, за голѣмо съжаление, пожарътъ е обхваналъ цѣлото здание и, въпрѣки всички усилия, положени отъ правителството за потушаването му, нѣкои провокатори, като „патриотитѣ“, които пишатъ въ в. „Миръ“, правятъ нечувани прѣчки на всѣка стѣпка.

За да се тури край на това печално положение, моля всичкитѣ г. г. народни прѣдставители да укажатъ своето съдѣйствиe.

Сигурни сме, че сърцата на всички политически партии ще биятъ на една точка за честта на България. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Една искрена политика на справедливостъ и на законностъ ще направи скоро щастлива България. Да бъдемъ сигурни, че вмѣсто прѣживялитѣ дни на нещастия за българския и турския народи, ще се отвори една нова щастлива историческа ера на братска любовъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Давамъ 10 минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателтъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Г. Григоръ Василевъ има думата.

Г. Василевъ: (Отъ трибуната) Г-да! Ако азъ излизамъ да говоря слѣдъ г. Малинова отъ името на демократическата група, то е защото на мене е възложено да развия прѣдъ васъ въпроса за анкетата, досежно ржководството на военнитѣ дѣйствия и, изобщо, цѣлата война. Въ двѣтѣ прѣдложения на дѣсницата и лѣвицата тоя въпросъ е засегнатъ, обаче, въ дебатитѣ, които азъ слушахъ до тоя моментъ, той почти никакъ не бѣше развитъ и, въ всѣки случай, не бѣше добръ поставенъ. Прѣди всичко, въпросътъ, който трѣбва да занимава българския парламентъ въ тоя случай е: **може ли и бива ли анкетата да стигне до ржководството на военнитѣ дѣйствия; ако тя стигне до тамъ, може ли да се простре по-нататкъ — до ржководството на военнитѣ дѣйствия отъ отдѣлнитѣ армии, ако щете, отъ отдѣлнитѣ дивизии?** По моето мнѣние, това е необходимо. Прѣди всичко, нашата анкета трѣбва да изнесе единъ материалъ, който е достъ-

пенъ за цѣлото мисляще общество. Не е вѣрно, че въпроситѣ на войната могатъ да се разглеждатъ само отъ специалисти. Има една грѣшка въ българския животъ досега. Това е, че парламентътъ, отъ една страна, е държалъ къмъ армията едно поведение на голѣма опозиционностъ, на голѣми подозрѣния и твърдѣ често справедливи подозрѣния, а, отъ друга страна, онѣзи, които сж управлявали, сж вотирали кредититѣ за армията на слѣпо довѣрие, безъ да бждатъ достатъчно освѣдомени, безъ да бждатъ сигурни за това, което тукъ нѣколкочленна комисия ще имъ прочете за състоянието на складовѣтъ на армията въ даденъ моментъ. Ние имаме задъ себе си войната. Азъ дължа да заявя — това е моето отдавнашно убѣждение — че войната между Турция и България идваше съ една историческа необходимостъ. **Всичкитѣ приказки, че можеше българо-турекитѣ отношения да се развиятъ иначе, безъ война, падатъ съ самия фактъ на войната.** Азъ нѣма да се впушамъ въ исторически обяснения, но, въ всѣки случай, 10 години наредъ азъ съмъ поддържалъ, че тая война иде, че България трѣбва да се приготви за нея, че македонскитѣ въпросъ иначе не може да бжде разрѣшенъ. И, на края на моята рѣчь, азъ ще се спра на така наречената балканска федеративна република — това, което е единъ новъ миражъ, твърдѣ страненъ слѣдъ онази дѣйствителностъ, която ние имаме задъ себе си. Тоя миражъ нѣмаше да се появи, ако не бѣше катастрофата. Нѣмаше да има куражъ у нѣкои отъ лѣвицата да повдигнатъ отново този въпросъ и нѣмаше даже да има осмѣждане на войната, защото има мнозина отъ лѣвицата, които сж одобрявали войната — не съмъ билъ само азъ, който съмъ почитъ отговорността за моето убѣждение, и викали съмъ готовъ да я понеса — защото има мнозина, казвамъ, отъ тѣхъ, които сж били за войната, и сж разбирали, че тя се налага, налага се по силата на нѣщата, а не защото Гешовъ и Даневъ сж войнствени и сж я желали — най-малко тѣзи двѣ партии сж били войнствени и не за тѣхна честъ, а защото не разбираха развитието на България и на балканския въпросъ. И азъ ще си позволя да поддържамъ, че народняшката и цанковистската партии иматъ единъ основенъ грѣхъ, дѣто тѣ до войната не сж се занимавали съ македонския въпросъ и сж знаели твърдѣ малко по него. Г. Даневъ — ще ми позволи тая бѣлѣжка — пжтуваше често до Цариградъ, до Солунъ, за да се срѣщне съ валиитѣ, съ отдѣлни хора, по г. Даневъ, слѣдъ завръщането си отъ Македония, си позволи да даде едно интервю въ в. „Русское слово“, въ което заявяваше, че причината за лошото положение на Македония — това сж македонцитѣ, които сж дали грѣбъ на младотурцитѣ.

Д-ръ С. Даневъ: Азъ нѣмамъ обичай да се изповѣдвамъ прѣдъ журналисти.

Г. Василевъ: Това е истина, г. Даневъ, и азъ мога да го подкрѣпя съ хиляди доказателства, съ живи свидѣтели отъ Македония, и отъ Вашия вѣстникъ, и отъ всички Ваши рѣчи.

Отъ дѣсницата: Това е вѣрно.

Н. Бракаловъ: Имаше го въ всички вѣстници.

Г. Василевъ: Но, г-да, азъ не искамъ да се впускамъ въ този въпросъ, отъ това гледище да търся смѣтка за всѣкиго по отдѣлно, за всичкитѣ партии, какво тѣ сж мислили прѣди войната. Имаше главно двѣ мнѣния: едни, които я очакваха, които я допускаха, които даже я желаеха; друга една половина на общественото мнѣние, която казваше, че войната нѣма да дойде, като, напр., г. Янко Сакъзовъ, който въ

надвечерието на войната съ своя подписъ писа: „Азъ съмъ сигуренъ засега, че войната нѣма да дойде, щомъ е на властъ царъ Фердинандъ и г. Гешовъ“. Това бѣше неговото искрено убѣждение — азъ не мога да го укоря за това — но той се е излъгалъ, той бѣше лошъ пророкъ. Войната трѣбваше да дойде. И ако войната бѣше свършена друго-яче, както тя до извѣстно врѣме се развиваше, азъ съмъ убѣденъ, че конкуренцията въ този парламентъ щѣше да бѣде тъкмо на обратната страна: да се напръдварватъ да си приписватъ заслуги за войната. Е добръ, тази война, която свърши съ погромъ, азъ съмъ я желалъ, азъ съмъ я проповѣдвалъ, азъ съмъ я считалъ за необходимъ.

Прочее, може ли парламентътъ днесъ, слѣдъ свършването на войната, да понеска смѣтка отъ своята главна квартира, отъ ръководителството на българския народъ въ военно врѣме? Може, не само може — трѣбва. Това е абсолютно необходимо. Българскиятъ народъ, дѣйствително, въ тази война надмина всички очаквания и на неговитѣ приятели, и на неговитѣ неприятели. Азъ не искамъ да прибавя нѣщо къмъ тѣзи вѣнцехваления на нашия народъ. Трѣбваше човѣкъ да го види, прѣданъ, мълчаливъ, самоотверженъ, да отива на война, въ боя, като на едно обикновено занятие, като по единъ елементаренъ дългъ, който не изисква никаква фраза, никакъвъ потикъ, никаква облага. И, дѣйствително, трѣбваше човѣкъ да не познава нашия народъ, за да не знае, за да не допусне тия негови добродѣтели. Азъ имамъ тая смѣлостъ, една недѣля прѣди войната, да напиша въ единъ софийски вѣстникъ, че войната иде и въ тази война, въпрѣки голѣмитѣ усилия които турската армия ще положи, тя не ще може да устои на неудържимия напоръ на българския войникъ. Това азъ го вѣрвахъ, защото вѣрвахъ още, че нашиятъ народъ, въпрѣки неговата неохотностъ да манифестира, да декламира и да говори голѣми думи, е билъ винаги внимателенъ къмъ това, което става въ Македония. Когато този народъ се намираше около Одринъ, когато той се намираше по пуститѣ полета на Чаталджа, той мислѣше за Македония, безъ твърдѣ много да приказва за нея, защото той знаеше, че е отишълъ на Чаталджа за Македония, а не за Цариградъ на царъ Фердинанда.

Въ България, г-да, въ врѣмето на тази война, се създадоха двѣ положения, които сж свършено неестествени: прѣди всичко, функцията на помощникъ-главнокомандующия. Тукъ е г. военниятъ министъръ, човѣкъ съ голѣми боеви заслуги, нѣкои отъ които азъ ще си позволя по-нататъкъ да цитирамъ, но азъ смѣя да твърдя, защото съмъ добръ осведоменъ, какво въ никоя война досега не е имало такова разчленение, каквото създаде България, не е съществувала тази организация на ръководството, каквото създаде България. Разбира се, една армия трѣбва да има главнокомандующъ; разбира се, въ конституционнитѣ страни обикновено главнокомандующъ е държавниятъ глава; въ негово име излизатъ присѣдитѣ, въ негово име ставатъ още твърдѣ много работи; той утвърждава законитѣ; въ негово име трѣбва да бѣде и командването на войската, както е и въ мирно врѣме. Но, въ всѣки случай, това е една обикновена конституционна фикция. Държавниятъ глава може да нѣма хаберъ отъ война, може да нѣма характеръ, да нѣма нужнитѣ познания, да нѣма нищо отъ това, което да му е необходимо, за да може да води и командува въ една война, и, въпрѣки всичко, той се нарича главнокомандующъ.

Но, г-да, слѣдъ главнокомандующия идва една личностъ, която е подготвената, която е професионално издигнатата, за да може да ръководи войната. Това е началникътъ на щаба. Обаче, какво търси тукъ помощникъ-главнокомандующиятъ? Въ

коя война имаше помощникъ-главнокомандующъ? Какви сж правата на помощникъ-главнокомандующия? По силата на кой законъ той е назначенъ за такъвъ? Какви сж отношенията между помощникъ-главнокомандующия и началника на щаба? Никой нищо не знае. Това бѣше една комедия, твърдѣ печална за насъ, която се разиграваше въ войната отъ начало до край. Азъ твърдя и мога да го докажа, че до свършването на главното сражение при Бунаръ-Хисаръ и Люле-Бургазъ фактически командующъ бѣше генералъ Фичевъ. Никакво участие въ тази частъ на войната нѣма генералъ Савовъ, освѣнъ на единъ нѣмъ свидѣтель при началникъ щаба. По-нататъкъ, обаче, генералъ Савовъ поема въ своитѣ рѣждъ командването, и тогава каква е задачата на генералъ Фичева? Да стои въ своя щабъ и нищо да не върши. Едно постоянно съревнувание, едно постоянно самоподозрѣние, едно постоянно прѣслѣждане, едно постоянно интригуване — това бѣше Главната квартира. Трѣбва да го признаемъ, трѣбва да кажемъ истината — войната е прѣминала, ние търсимъ нашето бѣдѣще. При това, г-да — азъ съмъ, може-би, единъ отъ най-голѣмитѣ оптимисти въ тази зала — въпрѣки всичко станало, азъ вѣрвамъ на нашето бѣдѣще и искамъ да ми позволите да ви развия тая моя вѣра, да ви я обоснова.

Прочее, държавниятъ глава, по силата на конституцията, по силата на една нейна фикция, може и трѣбва да бѣде главнокомандующъ, докато нѣма единъ законъ, който да урежда този въпросъ. Въ всѣки случай, назначаването на помощникъ-главнокомандующия бѣше едно дѣло непростително.

Д. Кьорчевъ: За кого?

Г. Василевъ: За правителството.

Д. Кьорчевъ: Така — говорете ясно.

Г. Василевъ: Но прѣстѣпленieto не е само туй. Защо бѣше избранъ отъ г. г. Гешовъ и Даневъ за помощникъ-главнокомандующъ тъкмо генералъ Савовъ? Прѣди всичко, той бѣше подсадимъ. И, прѣдставете си, единъ човѣкъ, който носи въ гърдитѣ си обвинението на народа, обвинението на парламента, въ сѣщото врѣме вие му възлагате сѣдбата на този народъ. Това бѣше едно прѣстѣпление на правителството. Но правителството не започна съ него. Правителството се роди съ прѣстѣпления по отношение на Военното министерство. Г. г. Гешовъ и Даневъ бѣха министри на г. генералъ Никифорова. Вие помните рѣчта на г. Малинова тогава въ „Нова-Америка“; тя не бѣше рѣчъ празна, не, той влагаше въ нея една здрава мисль, една голѣма мисль, и тя е, че българскиятъ дворецъ иска да смѣнява министритѣ, както си ще, и това не му бидѣ позволено, а г. г. Гешовъ и Даневъ отидоха охотно да приематъ г. генералъ Никифорова за воененъ министъръ, слѣдъ като той е билъ уволненъ по неспособностъ като дипломатически агентъ въ Берлинъ. Едва-ли бихте могли да намѣрите по-неспособенъ генералъ отъ Никифорова измежду българскитѣ генерали, които и тѣй не блѣщатъ твърдѣ много, и да го поставите за воененъ министъръ. Това е фактъ, това е общопризнато, това е прѣди всичко мѣстното на българското офицерство, честно и неподкупно. Защо вие го поставихте начело на армията?

А. Ботевъ: Защото е царски любимецъ.

Г. Василевъ: Съвършено вѣрно, защото е царски любимецъ, това искахъ да кажа. — Защо поставихте генералъ Савова за помощникъ-главнокомандующъ.

А. Ботевъ: По сѣщата причина.

Г. Василевъ: По същата причина. — Защо поставихте генералъ Фичева за началникъ щаба на дѣйствующата армия? По същата причина.

Д. Кьорчевъ: А защо Вие ходихте въ двореца?

Г. Василевъ: Защото, когато се върнахме отъ странство съ г. Михалчева и цѣлата делегация, отишла тамъ по изричната молба на г. Геннадиева, ние го търсихме осемъ пѣти да му дадемъ докладъ за нашата мисия, и не го намѣрихме, той не ни прие. Отъ двореца ни молиха съ г. Михалчева настоятелно. Дотогава никой другъ пѣтъ не съмъ стѣпилъ въ двореца, и въ това врѣме не бѣхъ нито социалистъ, нито демократъ.

Ю. Юрдановъ: Само борецъ противъ личния режимъ.

Г. Василевъ: Това бѣше лично мое дѣло. Азъ отидохъ да дамъ единъ докладъ за положението въ Европа.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Да не мислите, че хората не знаятъ, какво сте говорили тамъ, та да разправяте сега.

Г. Василевъ: Азъ говорихъ тамъ противъ Васъ, говорихъ противъ генералъ Фичева, говорихъ противъ генералъ Савова. Вие когато отидохте въ Парижъ, на въпроса на Жореса, какво е положението на династията, казахте: „Нема мислите, че азъ ще отида да се компрометирамъ pour le roi“?

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Кой, азъ?

Г. Василевъ: Да.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Вие разправяте басни, които и въ кръжмѣтъ хората не разправятъ. Нито азъ съмъ говорилъ това прѣдъ Жореса, нито Жоресъ е човѣкътъ, прѣдъ когото се говори това.

Г. Василевъ: Да, обаче това Вие тамъ не го разбрахте. Вие правихте съвсѣмъ друга алюра. Впрочемъ, азъ съмъ готовъ на една анкета съ Васъ по този въпросъ.

И. Ангеловъ: Азъ казахъ, какво бѣше ти въ главната квартира при генералъ Иванова. Тѣй че, много голѣма честъ ти правятъ, дѣто ти отговарятъ.

Г. Василевъ: Азъ нѣма да Ви направя тая честъ.

Г-да! Ако азъ ви говоря за назначението на генералъ Фичева и генералъ Савова като помощникъ-главнокомандующъ и като началникъ щаба, то не е само така, безъ причина. Никога не биваше въ такъв моментъ да се вика начело на армията генералъ Савовъ, защото върху него тежи едно подозрѣние. Това е единъ въпросъ, който съществува. Другъ е въпросътъ по-нататъкъ, какъ генералъ Савовъ е изпълнилъ своята задача. Азъ съмъ готовъ този въпросъ да разгледамъ съ твърди много документи, но не е тамъ работата.

И. Ангеловъ: Документи, които ти дава генералъ Ивановъ.

Г. Василевъ: Тѣ сж документи отъ главната квартира и Военното министерство. Азъ ги притежавамъ всичкитѣ. Вие не можете даже да ги разберете, не сте дорасли, да ги разберете.

Прѣдседателъ: Моля, това е въпросъ, който не интересува анкетата.

Г. Василевъ: Г-да! Още прѣди войната, въ навечерието ѝ, генералъ Никифоровъ заяви въ Министерския съветъ — г. г. Теодоровъ и Даневъ трѣбва да ме опровергаятъ или да потвърдятъ това — че България не е готова да воюва, а генералъ Фичевъ добави, че България не може да мобилизира, че България не може да се бие. И скѣпихъ тѣзи хора вие ги поставихте начело на армията! Единъ прѣдставлява армията въ София, а другиятъ трѣгва съ армията да я ръководи. Ето вината на правителството. Азъ не мога да обвинявамъ тукъ генералъ Фичева, защо е приелъ този постъ, нито генералъ Никифорова, защо е станалъ воененъ министъръ. Това е такава дребна лична вина, че не ме интересува. Обществената вина, голѣмата отговорностъ я носятъ онѣзи, които управляватъ. И тукъ азъ поддържамъ една мисль, по която азъ бихъ желалъ да чуя мнѣнията особено на заинтересованитѣ и на онѣзи, които сж подъ анкета. Смѣтатъ ли тѣ, че може да се води една война, въ която да нѣма единство, въ която да нѣма една рѣка, да нѣма една воля, да нѣма една мисль? Може ли да се раздѣли властѣта на двѣ, на три и по-нататъкъ? Това е невъзможно. Г. Даневъ и г. Гешовъ трѣбваше да прочуатъ поне френско-пруската война. Този, който воюваше тамъ, това бѣ Бисмаркъ. Молткѣ бѣ единъ професионаленъ войнъ, за нищо не питанъ, освѣтъ може ли да извърши дадена работа, опрѣдѣлена по мѣсто и врѣме. Така бѣше и по отношение на французитѣ. Има два-три случая, исторически станали, които българскитѣ министри трѣбва да научатъ. Германцитѣ бѣха разбили австрийцитѣ при Садова. Императорътъ иска да напрѣдва, генералниятъ штабъ иска да напрѣдва, всичко пламва, всичко загубва ума си; остава единъ Бисмаркъ . . .

Д-ръ И. Момчиловъ: Но не балканскитѣ.

Г. Василевъ: . . . който се противопоставя, който не позволява нито на императора, нито на военнитѣ, нито на другитѣ министри да се бъркатъ въ работитѣ. Той ги заплашва даже съ срѣдства, които днесъ изглеждатъ смѣшни. Той казва, че ще се хвърли отъ прозореца, той плаче въ една стая, истерически плаче, по цѣли часове, той се заключва, не приема никого, но не имъ позволява да напрѣдватъ. Въпрѣки всичката съблазнь да влѣзатъ германскитѣ офицери въ Виена, той ги възпрѣ и наложи своето мнѣние немилостиво. Още по-интересенъ е Бисмаркъ въ Парижъ, въ Версайлъ. Парижъ е обсаденъ. Нѣмцитѣ искатъ да влѣзатъ непрѣмѣнно въ Парижъ. Между Бисмаркъ, императора и другитѣ присѣтствующи отъ германскитѣ държавни глави се повдигна въпросъ за обединение на германската империя, и въ залитѣ на Версайлъ Бисмаркъ се противопоставя, щото императорътъ да вземе титлата „императоръ на Германия“ — *empereur de l'Allemagne*; той му дава само титлата „германски императоръ“. Е добръ, дѣн наредъ Бисмаркъ се бори, императорътъ го negliжира, обикаля го, срѣща го въ градината и не го поздравлява, отива при генералитѣ. Бисмаркъ се заключва и не прави въпросъ отъ това. Идва прѣстопреемникътъ принцъ, увѣщава го, моли го, идватъ германскитѣ принцове, за които Бисмаркъ не иска да се дава тая титла на пруския кралъ, и му казватъ: „Ние сме съгласни, ние мислимъ като Негово Величество“. Въпрѣки това, Бисмаркъ казва: „Азъ не мисля така, азъ ще наложа своето“. И слѣдъ дълги борби Бисмаркъ налага своето; дава на императора тази титла, която той благоволява. Това е елементарно нѣщо. Една война има дадена цѣль; тая цѣль ще бѣде постигната съ дадени срѣдства. Единъ може само да ръководи това дѣло. Щомъ сж повече отъ единъ, работата е изгубена, работата е прѣдварително изгубена. Това е очевидно. Е добръ, виждаме ли ние въ

управлението на г. г. Гешова и Данева поне единъ случай, дѣто да видимъ българския президентъ посиленъ отъ царя, по-силенъ отъ главната квартира, по-силенъ отъ единъ поне генералъ? Не. Такъвъ случай нѣма. Има заканвания: „Ние ще си дадемъ оставката“; има приказки: „Ние се противопоставихме“ и т. н., сѣ празни приказки, които не струватъ нищо въ политиката. Какво вие сте мислили да направите — това ние не знаемъ; но ние знаемъ положително, че вие останяхте на власт, слѣдъ като турскиятъ великъ везиръ Кямилъ паша поиска миръ; и вие казвате, че сте искали мира, но не го наложихте. Вие отидохте на Чаталджа, въпрѣки, казвате, вашето желание. Вие водихте прѣговори за Одринъ, не знамъ защо. Вие обявихте втората война; на 16 юний почнаха дѣйствието, до 2 юний стоите на власт. Какво правите? — Пазарлъци: „парътъ се измѣнилъ“, „парътъ кандиса“, „ние кандисахме“, „сега рѣшихме друго нѣщо“ и т. н. Тукъ нѣма една мисль, една идея, единъ умъ, който да обедини дѣйствието на дипломатията и армията и да е сигуренъ, че може да постигне идеалитъ на българския народъ, на единъ народъ, който нѣма при това лоши идеали, който е толерантенъ. Вие виждате отъ тази трибуна единъ депутатъ отъ друга народност, отъ друго възрастовѣданіе, който ви говори въ всичката свобода. И това не е нещастие. Напротивъ, какъвто ще да бѣде Едхемъ Рухи, той е прѣдставителъ отъ този парламентъ, той е прѣдставителъ отъ партията на г. Радославова, ние ще го слушаме и той ще гласува наравно съ най-добрия между насъ. Е добръ, този народъ, който не искаше чужда земя, който искаше само права за своитѣ сънародници и казваше, че ще понесе всички жертви безропотно, вие не умѣхте да го използвате, вие не умѣхте да отговорите на неговото собствено желание, вие не отпихте нито неговата кръвь, нито неговото благородство. Вие го оставихте въ едногодишно терзание, за да изолирате България отъ всѣкъдѣ и да повикате всичкитѣ нейни неприятели на грабежъ и плячка.

Азъ искамъ, г-да, да пристѣпимъ сега къмъ самото ръководство на военнитѣ дѣйствия. Трѣбва да направя голѣми резерви. Може-би да има документи неизвѣстни на мене, може-би да има освѣтления едностранчиви. Едно нѣщо трѣбва да ми вървате. Азъ търся само истината и съмъ готовъ не само веднага да се поправа, ако съмъ погрѣшилъ, но съмъ готовъ въ всѣки случай да поискамъ даже извинение, ако дѣйствието по неволя, съвѣмъ не съзнателно, съмъ заблуденъ или искамъ да ви заблуждавамъ. Но има въпроси голѣми, по които нѣма пужда отъ никакъвъ генераленъ шабъ, отъ никакви специални военни познания, особено слѣдъ тая война наблюдавана отъ всички участвуващи въ нея, за да можемъ да разберемъ колко негодно е ръководена нашата армия при всичкитѣ нейни добродѣтели. Има, г-да, единъ въпросъ, който трѣбва да бѣде подробно раздѣленъ и разграниченъ въ България, Армията, казватъ, изпълнила своя дългъ. Не, това не е вѣрно. Изпълниха своя дългъ всички войници — максимумъ изпълнение; изпълниха своя дългъ голѣмо число дребни офицери, изпълниха своя дългъ голѣмо число по-голѣми, сръдни и висши офицери. Но армията въ нейното висше командване не е изпълнила своя дългъ, могла е да направи много повече отъ това, което е сторила. И ето ви доказателства за това.

Прѣди всичко, една фатална дата въ това ръководство е 8 и 9 октомврий 1912 г. На 5 октомврий втората армия нахлува въ турска територия, малко слѣдъ нея — първата армия, слѣдъ день и половина — третата армия. Всички се спускатъ на югъ. Минаватъ се три дена. Началникътъ на щаба на дѣйствующата армия въ Стара-Загора издава ин-

струкция, лична — повѣрителна, до командующи арминтъ, съ която имъ опрѣдѣли маршрута за едно евентуално отстъпление и подробно указва за всѣка дивизия, за всѣка армия, какъ да отстъпи. Наистина, формално погледнато, генералъ Фичевъ има право да дава инструкции, обаче дѣйствието на тая инструкция, която още не е заповѣдъ, вие ще видите слѣдъ малко.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Правителството тогава е искало интервенция.

Г. Василевъ: Много Ви благодаря, г. министре, за това освѣтление — че правителството е искало интервенция.

Министъръ Х. Поповъ: То е фактъ.

Г. Василевъ: Съгласенъ съмъ, приемамъ това. То само подкрѣпя моето положение. — И какво става? На Селиолу първата Софийска дивизия се отличи съ своитѣ извѣстни подвизи. Прѣзъ нощта на 9 октомврий генералъ Кутинчевъ дава заповѣдъ за отстъпление и връща армията 8 км. назадъ. Защо? Никой не знае. Турцитѣ сѣ разбити, 12 тѣжни орджия сѣ разкитѣ сѣ паднали въ наши рѣжѣ. Армията е въ възторгъ, единодушно всички войници и самиятъ шабъ искатъ да се върви напредъ. Генералъ Кутинчевъ, безъ никому нищо да съобщи, дава заповѣдъ да се върви назадъ, да се върне дивизията. И тя се връща 8 км. назадъ. И така се изгубва тая нощ. На другия день трѣбва наново да взематъ тѣзи 8 км. и колкото могатъ да продължатъ. И като се има прѣдъ видъ, че една армия — не говоря за дивизия или полкъ — може да вземе сръдно дневно 15 км., ние имаме съ туй точно едно денонощие загубено.

По-нататъкъ, въ развитието на военнитѣ дѣйствия вие ще имате единъ новъ голѣмъ въпросъ, като послѣдствие на това закъснѣние. Първата армия на главното сражение закъснѣ, закъснѣ твърдѣ много. Че ти е могла да бѣде наврѣме на своето мѣсто, нѣма никакво съмнѣние, върху това всички сѣ единодушни. Тя закъснѣ — по чия вина? — по вина на командующи армията, въ свѣзка съ вината на генералъ Фичева. Тя трѣбваше да се яви на 15 октомврий, тя се яви на 16 подиръ обѣдъ — сѣ едно закъснѣние повече отъ 24 часа. Но това бѣше извънредно важно. Отъ друга страна, още слѣдъ падането на Лозенградъ започва полемиката между командующи третата армия и главната квартира. Главната квартира дава заповѣдъ: „Стойте, окопавайте се“. Третата армия казва: „Трѣбва да вървимъ, противникътъ отстъпва въ паническо бѣгство, трѣбва да го прѣслѣдваме“. — Не, дава ви се изрична заповѣдъ: „Стойте на мѣстата си“. Така се изгубватъ 11, 12 и 13 октомврий. Три дена се изгубватъ въ полемика между главната квартира и командующия третата армия. Главната квартира аргументира съ свѣдѣния, които получила отъ Берлинъ и не знамъ какъ си; командующиятъ третата армия аргументира съ това, което вижда: „Оставете тоя Берлинъ, оставете вашитѣ свѣдѣния, азъ виждамъ неприятеля, а вие го сънувате въ Стара-Загора“. — „Не, това не ви се позволява“. И се позволява слѣдъ три дена. Е, хубаво. Идваме на главното сражение. Има ли въ него вина? Да. Голѣма вина. Първата армия е въ закъснѣние не по вина на войницитѣ, не по вина на непосредствено командующитѣ офицери; азъ говоря за висшето командване. А третата армия е влѣзла въ единъ бой — непосиленъ.

Прѣседателъ: Г. Василевъ! Азъ съмъ длъженъ да Ви припомня, че тѣзи работи не се отнасятъ до

предложението за анкета. Затуй бждете по-кратък въ туй отношение и минете върху същността на въпроса.

Г. Василевъ: Тъзи въпроси, г. прѣдседателю, отнеха 60 хиляди души жертви. Вие искате да анкетирате войната, и не ми позволявате да спомена за боеветъ при Люле-Бургазъ и Бунаръ-Хисаръ.

Прѣдседателъ: Не му е мѣстото, г. Василевъ.

П. Генадиевъ: Всичко това, което казахте, открай докрай е невѣрно.

И. Ангеловъ: Вие приказвате глупости.

Г. Василевъ: Азъ за Васъ двама не говоря.

Прѣдседателъ: Моля ви се, г-да!

Часътъ е 8. Дълженъ съмъ да сондирамъ Народното събрание, желае ли да се продължи засѣданието докато свърши г. Василевъ рѣчта си.

Г. Василевъ: Азъ имамъ още дѣлго да говоря — най-малко часъ и половина.

Прѣдседателъ: Които отъ г. г. народнитѣ прѣдставители желаятъ да се продължи засѣданието до свършване рѣчта на г. Василева, да си вдигнатъ ржката. (Малцинство) Не се приема.

Дневниятъ редъ за слѣдующето засѣдание ще остане същиятъ.

Утрѣ, споредъ правилника, нѣмаме засѣдание, обаче прѣдъ видъ на въпроса, който ни занимава вече нѣколко дена, моля Народното събрание да гласува да имаме засѣдание. Тъзи, които желаятъ да имаме засѣдание утрѣ, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Приема се.

Засѣданието се вдига съ същия дневенъ редъ за утрѣ.

(Вдигнато на 8 ч. 5 м. вечерята)

Прѣдседателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Подпрѣдседателъ: Д-ръ С. Иванчовъ.

Секретаръ: Д-ръ В. Михалчевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.